

KÖZELÍTÉSEK A SZÖVEGHEZ

Program- és absztraktfüzet

2022. november 18–19.

Eötvös József Collegium, Magyar műhely

PROGRAM

november 18., péntek

8:00–8:30	Regisztráció
8:30–9:00	Megnyitó és kötetbemutató
9:00–12:00	Irodalom- és kultúratudomány szekció Középkori és kora újkori irodalom szekció
12:00–13:00	Ebédszünet
13:00–14:00	Plenáris előadás Lengyel Imre Zsolt: Az irodalom mint aktor-hálózat
14:00–14:30	Kávészünet
14:30–17:00	Modern magyar irodalom szekció

november 19., szombat

8:00–9:00	Regisztráció
9:00–12:00	Műfaji és mediális kérdések szekció Nyelvtudomány szekció
12:00–13:00	Ebédszünet
13:00–14:00	Plenáris előadás Tátrai Szilárd: A szöveg, az utcalány s a tébolyultak. Pragmatikai megközelítés
14:00–14:30	Kávészünet
14:30–18:00	Irodalom és társadalom szekció

RÉSZLETES PROGRAM

november 18., péntek

8:00–8:30 Regisztráció (Porta)

8:30–9:00 Megnyitó – Laczkó Krisztina műhelyvezető

Kötetbemutató: *Határok és határátlépések* (TéGé-terem)

IRODALOM- ÉS KULTÚRATUDOMÁNY SZEKCIÓ

TéGé-terem

Szekcióelnök: Szemes Botond

9:00–9:30 **Beke Sára Dorottya:** „Hack me” – Gender, szex és robotok Margaret Rhee *Love, Robot* című kötetében

9:30–10:00 **Seager-Smith Dániel Michael:** A műfordítás mint a kultúraközöttség meghatározó működésmódja

10:00–10:30 **Borbíró Aletta:** Gombafonalak hálójában – Sepsi László *Termőtestek* című regényéről

10:30–11:00 **Kávészünet**

11:00–11:30 **Jaczkó Sándor Gellért:** Kelet és Nyugat megjelenése és kapcsolata Jászberényi Sándor *A varjúkirály – Nyugati történetek* című művében

11:30–12:00 **Hegyi Damján:** Itt és most – A szavalt vers hatásmechanizmusa Ginsberg *Üvöltés*-előadásában

KÖZÉPKORI ÉS KORA ÚJKORI IRODALOM SZEKCIÓ

Borzsák-könyvtár

Szekcióelnök: Lovas Borbála

- 9:00–9:30 **Pardi Boglárka:** Változó terek – Egy középkori regény térközpontú megközelítései
- 9:30–10:00 **Rákóczy Krisztina:** A *Szent László-ének* kétnyelvűségének kérdése
- 10:00–10:30 **Hajdu Ildikó:** A zsoltárparafrázisok retorikai-poétikai megalkotottsága Bornemisza Péter *Énekek három rendbe* című (1582) énekeskönyvében
- 10:30–11:00 **Ráday Zsófia:** Szövegvárosok – A 16–17. századi magyar vonatkozású városleírások műfaji sajátosságai és Skaricza Máté *Kevi várasáról való széphistória* című versének poétikai rétegzettsége

12:00–13:00 **Ebédszünet**

13:00–14:00 **PLENÁRIS ELŐADÁS** (Tégé-terem)
Lengyel Imre Zsolt: Az irodalom mint aktor-hálózat

14:00–14:30 **Kávészünet**

MODERN MAGYAR IRODALOM SZEKCIÓ

Tégé-terem

Szekcióelnök: Gintli Tibor

14:30–15:00 **Sándor Anna Viola:** Megértés és magány Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében

- 15:00–15:30 **Barcza Zsigmond Tádé:** Az örület jelenléte és hiánya a *Párhuzamos történetekben*
- 15:30–16:00 **Szabadhegyi Anna:** „érintő azonosulás, nyitott szemű vakság” – A szereplők és az olvasó világérzékelése Mészöly Miklós *Szenvtelen följegyzések* című elbeszélésében
- 16:00–16:30 **Varga Borbála Kincső:** A transzcendens manifesztációja a te-ben Tandori Dezső *Töredék Hamletnek* című kötetének *Egy part kövei* című ciklusában
- 16:30–17:00 **Vigyikán Villő:** Az nem úgy volt... – Janikovszky Éva és Réber László képszovegeinek filológiai vizsgálata

november 19., szombat

8:00–9:00 Regisztráció (Porta)

MŰFAJI ÉS MEDIÁLIS KÉRDÉSEK SEKCIÓ

TéGé-terem

Szekcióelnök: Scheibner Tamás

- 9:00–9:30 **Kovács Dominik:** „Ki mondja hát, hogy mást gyötörve és kínozva nem szépet és jót cselekszem?” – A rémdrámái elemek kritikai fogadtatásáról (Czakó Zsigmond *Leona* című drámája)
- 9:30–10:00 **Fejérvári Katalin:** Kompozíció és modernségfelfogás Lesznai Anna *Kezdetben volt a kert* című regényében

- 10:00–10:30 **László István:** Közelítések egy töredékhez – Borbély Szilárd *Kafka fia* című szövegének filológiai kérdésfelvetései
- 10:30–11:00 **Kávészünet**
- 11:00–11:30 **Németh Zsófia:** „Minden jó dolog vörös” – Látásreprezentációk és vizuális sajátosságok a medialitás tükrében. Jódal Kálmán *Öröm* novellájának elemzése
- 11:30–12:00 **Horváth Anna Flóra:** Szöveg a hálóban: az irodalmi szöveg és az olvasói stratégia változása a hipertextben

NYELVTUDOMÁNY SEKCIÓ

Borzsák-könyvtár

Szekcióelnök: Krizsai Fruzsina

- 9:00–9:30 **Ugrin Bálint:** A nyelvi képességeket vizsgáló tesztek elemzése Rasch-modellel
- 9:30–10:00 **Blaskovics Ákos:** Stroblon vs Stroblön, avagy a korpusz és a fonológus
- 10:00–10:30 **Árvay Kata Emese:** Színnevek mint a poétikusság fokmérői?
- 10:30–11:00 **Kőszegi Áron:** Maszkulinitások szöveges és képi megalkotása egy tematikus magazinban
- 12:00–13:00 **Ebédészünet**
- 13:00–14:00 **PLENÁRIS ELŐADÁS** (Tégé-terem)
Tátrai Szilárd: A szöveg, az utcalány s a tébolyultak. Pragmatikai megközelítés

14:00–14:30 **Kávészünet**

IRODALOM ÉS TÁRSADALOM SEKCIÓ

TéGé-terem

Szekcióelnök: VADERNA GÁBOR

14:30–15:00 **Kovács Viktor:** „Te rajtad lesz a’ Felelet terhe” – Karakterológiai azonosságok és különbségek Lessing *Emilia Galotti* és Schiller *Kabale und Liebe* című drámájának intrikusai között

15:00–15:30 **Kmetty Klaudia:** Anakronisztikus emlékezetkonceptiók Hugo von Hofmannsthal háborús publicisztikájában

15:30–16:00 **Tarnai Csillag:** Beszélni a hallgatásról – Az ember- és neveléskép alakváltozatai Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének recepciójában

16:00–16:30 **Kávészünet**

16:30–17:00 **Nyerges Csaba:** Coming out vagy magas irodalom? – Domináns diskurzusok kortárs irodalmi szövegek recepciójában

17:00–17:30 **Baliné Kozma Anikó:** A Bennszülött idegen – avagy ki az úr a házban? – Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* és *Valami népi c.* köteteinek irodalmi szociográfiai szempontú közelítése, a szerző lehetséges pozíciója az elbeszélte térben

17:30–18:00 **Daróczi Jakab:** Óda egy zsánerregényhez – Populáris irodalmi kitérők a romantika irodalmának tanításához

The background of the image is a close-up, low-key photograph of large, dark green leaves. The leaves are layered, with some in sharp focus and others blurred in the foreground and background. The lighting is dramatic, highlighting the veins of the leaves and creating a sense of depth and texture. The overall color palette is dominated by dark greens and blacks, with the yellow text providing a strong contrast.

ABSZTRAKTOK

„Hack me”[1] – Gender, szex és robotok Margaret Rhee
Love, Robot című kötetében

Létezik egy tér, egy jövőkép, egy fikció, amelyben a technológia a legfontosabb tudássá és tulajdonná vált. Ez a cyberpunk, amely „kijelöli az irányt utópia és disztópia között. Leggyakrabban, a közeljövőbe helyezve a cyberpunk olyan világot alkot, ahol a technológia egyszerre az elnyomás és a felszabadulás eszköze,”[2] s ha az ember boldoulgni szeretne, meg kell tanulnia saját javára fordítani a mechanikát.

A cyberpunk irodalomban megjelenő karakterek a technika használatát vagy kihasználását olyan szintre fejlesztik, hogy egyesülnek a géppel, az inorganikussal. A technikával való egyesülés az általánosan elterjedt, és alapjaiban véve maszkulin jellegű cyberpunkban leggyakrabban a behatolás aktusaként történik meg,[3] míg a feminista cyberpunk egy hosszantartó szimbiózist hoz létre gép és ember között. Donna Haraway ezeket a személyeket kiborgoknak nevezi.[4]

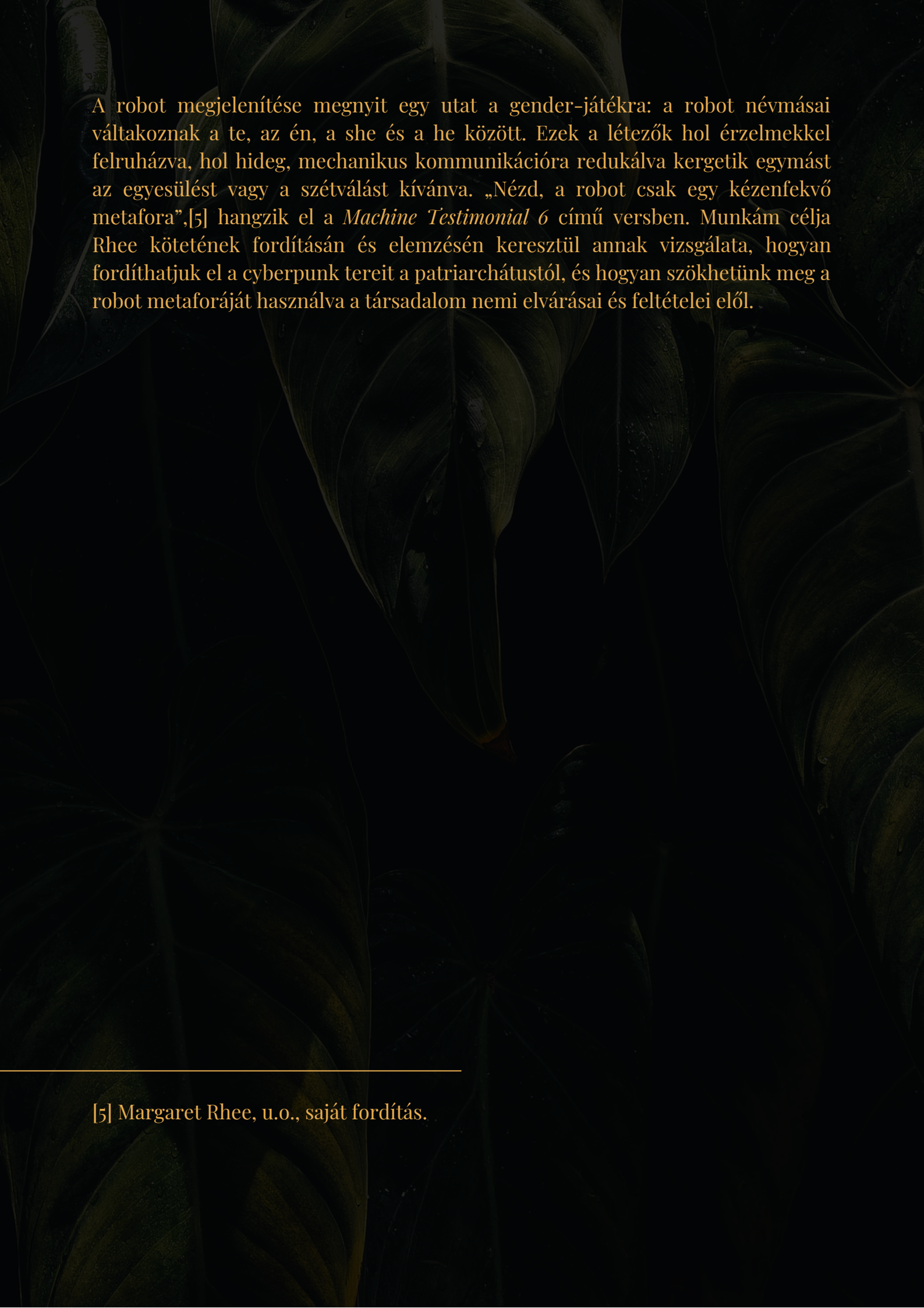
A gép és ember ötvözetéből megszülető kiborg ugyan önmagában még nem tekinthetőek a patriarchátus alól felszabadítottaknak, azonban fragmentált szubjektumuk lehetővé teszi a hagyományos nemi szerepek és a társadalmi nem kicselezését. Ezzel foglalkozik Margaret Rhee kötete, a *Love, Robot* is, amely szerelmes versekből épül fel, azonban a test megjelenítése gyakran a robot motívumán keresztül történik, ezzel már-már átlépve a technofília határvonalát.

[1] Margaret Rhee, *Love, Robot*, New York, The Operating System, 2017, 43.

[2] Karen Cadora, *Feminista cyberpunk*, ford. Sánta Szilárd, Prae, 2000/34, 66.

[3] Nicola Nixon, *Preparing the Ground for Revolution or Keeping the Boys Satisfied?*, SFS, volume 19 (1992), 219–231.

[4] Donna Haraway, *Kiborg kiáltvány: tudomány, technika és szocialista feminizmus az 1980-as években*, ford. Kovács Ágnes, Replika, 51/5, 107–139.

A robot megjelenítése megnyit egy utat a gender-játékra: a robot névmásai váltakoznak a te, az én, a she és a he között. Ezek a létezők hol érzelmekkel felruházva, hol hideg, mechanikus kommunikációra redukálva kergetik egymást az egyesülést vagy a szétválást kívánva. „Nézd, a robot csak egy kézenfekvő metafora”,^[5] hangzik el a *Machine Testimonial 6* című versben. Munkám célja Rhee kötetének fordításán és elemzésén keresztül annak vizsgálata, hogyan fordíthatjuk el a cyberpunk tereit a patriarchátustól, és hogyan szökhetünk meg a robot metaforáját használva a társadalom nemi elvárásai és feltételei elől.

[5] Margaret Rhee, u.o., saját fordítás.

A műfordítás mint a kultúraközöttség meghatározó működésmódja

A műfordításról való gondolkodás gyakori megállapítása, hogy a műfordítás lehetetlen. Előadásomban amellett érvelek, hogy a műfordítás lehetséges, sőt a kultúrák mibenlétének és működésmódjának meghatározó jelensége.

Az elmúlt bő évszázadban három jelentősebb elméleti irány azonosítható a magyar műfordításelméletben: a hűség-központú, az intertextualitás-központú, és a célnyelv-központú.

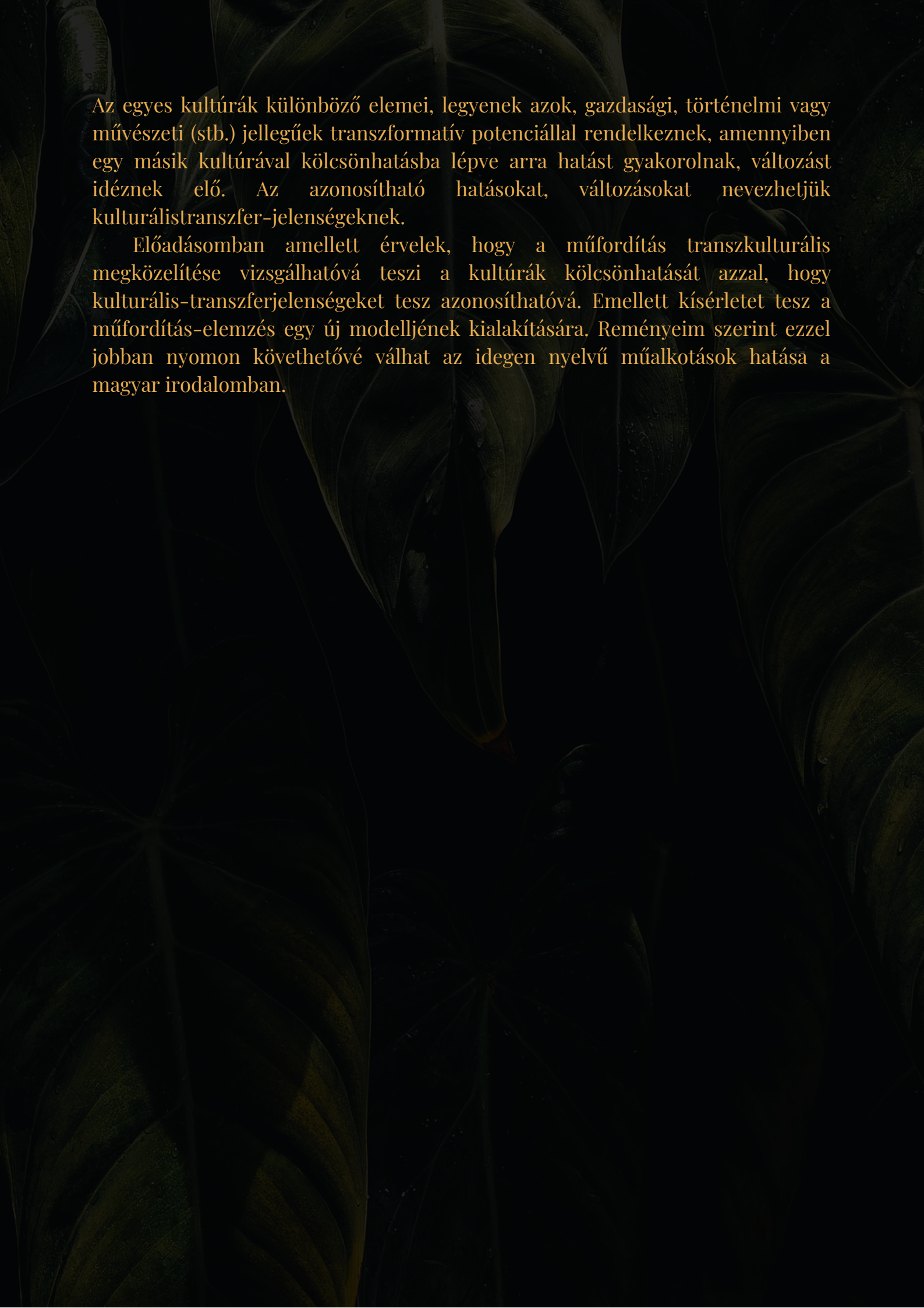
A műfordítások hűségének kérdése határozta meg a Nyugatban lezajlott Hollóvitától, Rába György *Szép hűtlenek* című művéig az irodalmi közvéleményt. A megközelítésben a célnyelvi szöveg alárendelődik a forrásnyelvi *eredetinek*, a műfordítás veszteséggel járó folyamat. A műfordítás akkor sikerült, ha (valamilyen szempontból) hűséges a forrásnyelvhez.

A célnyelvi-központú megközelítés ezzel szemben a célnyelvi szöveg önállósága mellett érvel. A fordításokkal szemben támasztott első számú követelmény a célnyelvi olvashatóság.

Az ezzel rokon intertextualitás-központú megközelítés a forrásnyelvi és célnyelvi szöveg közötti kapcsolatot az intertextualitás egy lehetséges, nem kitüntetett módjaként értelmezi. A célnyelvi szövegek akkor sikerült, ha célnyelvi műalkotásként sikeres.

Valamennyi megközelítés számos eredménnyel gazdagította a műfordításról való gondolkodásunkat. Azonban mindhárom a műfordítás sikerültségének feltételeit vizsgálja, nem magát a műfordítás folyamatát. Véleményem szerint ezen folyamatok vizsgálata elengedhetetlen egy műfordítás transzkulturális hatásának feltérképezéséhez.

A transzkulturális (kultúraközöttség) elmélet a kultúrákat bizonytalan határokkal rendelkező, folyamatos változásban és kölcsönhatásban lévő egységekként értelmezi. A kultúrák mibenlétét éppen a folyamatos kapcsolatban, egymásra hatásban, változásban látja.

Az egyes kultúrák különböző elemei, legyenek azok, gazdasági, történelmi vagy művészeti (stb.) jellegűek transzformatív potenciállal rendelkeznek, amennyiben egy másik kultúrával kölcsönhatásba lépve arra hatást gyakorolnak, változást idéznek elő. Az azonosítható hatásokat, változásokat nevezhetjük kulturálistranszfer-jelenségeknek.

Előadásomban amellet érvelek, hogy a műfordítás transzkulturális megközelítése vizsgálhatóvá teszi a kultúrák kölcsönhatását azzal, hogy kulturális-transzferjelenségeket tesz azonosíthatóvá. Emellet kísérletet tesz a műfordítás-elemzés egy új modelljének kialakítására. Reményeim szerint ezzel jobban nyomon követhetővé válhat az idegen nyelvű műalkotások hatása a magyar irodalomban.

Borbíró Aletta

Gombafonalak hálójában – Sepsi László *Termőtestek* című regényéről*

Az előadásomban Sepsi László *Termőtestek* (Jelenkor, 2021) című test- és biohorror, weird regényét elemzem. A történet gengsztercsaládok versengését mutatja be, akik a város, Höksring fontos árucikkéért, a hallucinogén gombákért harcolnak. Ahogyan a cím is utal rá, a szöveg egyik központi motívuma maga a gomba, amely egyszerre drog (lényegében étel), és közben a város és a házak alapja is (vagyis élettér). Az előadásban bemutatom, hogy az elbeszélésben megjelenő metaforák és hasonlatok a hasonlító és hasonlított révén hogyan jelenítik meg azokat a regény történeti szintjén is központi szereppel bíró elmosódó határokat, amelyek az ember(i test), a természet és a város között oldódnak fel. Meglátásom szerint az elbeszélésben, illetve a történet azon részeiben, amelyek az emberek és a környezet/természet viszonyát állítják a középpontba, az a szemlélet húzódik meg, amely a bináris oppozíciók lebomlását tematizálja. A kulturálisan elkülönített kategóriák közötti határok, (Bruno Latour fogalmával élve) a *Nagy Választóvonal* feloldódik, helyette az ökológikusság, a körforgás és a kölcsönösség dominál. A *Termőtestek* fellazítja mind a cselekmény, mind az elbeszélés narrációs szintjén a hierarchiákat, a pusztán antropocentrikus szemlélet helyett diverzebb nézőpontot kínál fel azzal, hogy a természeti folyamatok relációjában helyezi el az embert. Az előadásomban továbbá arra is kitérek, hogy a gomba mint metafora és motívum hogyan szervezi az elbeszélést, miként köti össze a gengsztertörténetet és a város gombaalapú szerkezetéből fakadó ökofilozófiai kérdéseket, és ez a kapcsolat hogyan alakítja át a narrációt a regény egyik, a gomba két főtulajdonságát integráló központi jelenetében.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alaphól finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Jaczkó Sándor Gellért

Kelet és Nyugat megjelenése és kapcsolata Jászberényi
Sándor *A varjúkirály – Nyugati történetek* című művében

Jászberényi Sándor a kortárs magyar prózairodalom egy elég egyedinek tekinthető alakja. Az irodalmi köztudatba két Közel-Keleten játszódó novelláskötetével, a *Lélek legszebb éjszakájával* és *Az ördög egy fekete kuttyával* került be. Egy általa is komolyan vett kritika alapján ezek sikerességében nagy szerepet játszott az európai olvasó számára idegen környezet, és erre már az általam elemezni kívánt mű címében is reflektál. A 14 novellából és egy kisregényből álló kompozíció elsőre idegennek tűnhet, azonban a kötet szerkezetének elemzése és tematikájának vizsgálata után kijelenthető, hogy Jászberényi tudatosan szakad el az arab világ történeteinek kizárólagosságától a saját olvasói számára ismerősebb Kelet-Európa és Észak-Amerika aktuális problémáit is középpontba helyezi. Egy ilyen alaphelyzet meglétével adott a lehetőség arra, hogy a novellákon és a kisregényen keresztül a szerző felhívja a figyelmet a három kontinens különböző kultúrájának egyetemes, mindenhol meglévő elemeire és egyéni sajátosságaira – Jászberényi ezt meg is teszi. Előadásomban ezen elemeket és ezek kölcsönhatását vizsgálom. A szerző szándékosan találkoztatja a különböző kultúrákat és az ezekben szocializálódott személyeket – gondoljunk itt akár a *Hosszú hétvége* című novellában megjelenő Bécsbe tartó terroristák és a középosztálybeli magyar házaspár történetére, akár a kisregény mélyszegénységben élő árvái és a menekültek kapcsolatára építő kompozíciójára. Jelen előadásom célja tehát a keleti és a nyugati kultúrák találkozási pontjainak vizsgálata a mű szerkezetének vizsgálata, a novellák egymás közötti és a kisregénnyel való kapcsolatainak feltárása és a kapcsolódó szakirodalom alapján.

Itt és most – A szavalt vers hatásmechanizmusa Ginsberg
Üvöltés-előadásában

Előadásom célja Allen Ginsberg *Üvöltés* című hosszúverse, pontosabban az *Üvöltés* a szerző által előadott szavalása befogadókra tett hatásának vizsgálata. Ezt egy irodalomtörténeti és egy kommunikációelméleti paradigmába ágyazva kísérem meg. Ginsberg saját gondolatai, és egy 1955-ös Six Galleryben történt felolvasás okán mondhatjuk, hogy inherens részét képezi a szöveg értelmezésének e multidiszciplináris megközelítés. Egyrészt a hangvers hagyománya, másrészt a szakrális kommunikáció természete felől közelítve eljutok Ginsberg előadásáig, mely általam mint performansz értelmeződik. Figyelembe kell venni azt is, hogy a szóbeliség a költészet története során máig túlsúlyban van, és mindig is abban volt, a könyv elsődleges médiummá csak a felvilágosodás idejében vált, így mondhatjuk, hogy a hangvers hagyománya sokkal szerveesebben ágyazódik be az irodalomtörténetbe, mint ahogy a manapság hegemon irodalomtörténet sugallja. A futurizmusból (Tommaso Marinetti: *Bombardamento di Adrianopoli*), a dadaizmusból (Hugo Ball: *Gadji beri bimba*, Kurt Schwitters: *Ursonate*) és a fluxusból (Dick Higgins: *Danger Music Number 17*) hozott példákkal felvázolom egyrészt a szemantikai nyelv felszámolásának stádiumait, másrészt hogy Ginsberg szövege milyen pozíciót foglal el, ha figyelembe véve felolvasás általi medialitását, ösztönművészeti produktumként tekintek rá. A szakrális kommunikáció apparátusa pedig jól megvilágítja az elhangzott szöveg performatív, valóságmodelláló és autokommunikatív aspektusait. Végül a két értelmezési síkot, a „hangverset” és a „szakrális kommunikációs aktust”-t összevetve megkísérlem feltárni, hogy miként képes katarzist kiváltani a befogadóból. Meglátásom szerint a kulcskifejezés az „itt és most”, mivel az írásbeliség pszeudo-időbeliségét egy tényleges időbeliség váltja fel a hangos szavalás által, így a befogadó egy fokozottabb koncentráció állapotába kényszerül. El kell nyomnia egyéb, nem az „itt és most”-hoz tartozó mentális jelenségeit; gondolatait a művészeti produktum befogadására kell összpontosítania, hiszen a produktum nincs kiszakítva az időből, és nem tud még egyszer megtörténni.

Változó terek – Egy középkori regény térközpontú megközelítései

Az előadás az 1330 körülre datálható *Bevis of Hampton* című középfangol regény térpoétikai elemzésének eredményeit mutatja be. A vizsgálat azért tűnt különösen relevánsnak, mert a regény kakukktójásnak számít a kor irodalmában, hiszen míg a hasonló regények helyszínei leginkább Angliában összpontosulnak, addig a *Bevis* esetében megjelenik számos közel-keleti helyszín is.

A feltevés az volt, hogy közel-keleti helyszínek szerepeltetésének célja nem egyfajta egzotikus ismeretlen beemelése volt a regény terébe, hanem valós földrajzi tudás állt mögötte. Az előadás számba veszi a regény terei és zarándokhelyek, a kereszteshadjáratok által érintett helyek és a középkori kereskedelem kiemelt helyszínei közötti kapcsolódásokat, mivel a regényben számos keresztény erősség, valamint zarándokhely jelent meg.

Az előadás második részében a *Bevis of Hampton* korábbi anglo-normann változatával, valamint egy későbbi középfangol változattal vetem össze, új megvilágításba helyezve a regény valóságához való viszonyát. Bemutatom, hogy a szerzőkben megvolt az igény, hogy a regény helyneveit koruk térképéhez igazítsák. Az anglo-normann változat helyszíneiben még a Nagy Sándor-regényekre emlékeztet, a későbbi változatokhoz képest nagyobb szerepet kapott benne Afrika. Az 1330-as változatban a hangsúly Afrikáról a Közel-Keletre került át. A másik, mintegy 150 évvel fiatalabb középfangol változat már teljesen Európa központú, ami összefügghetett azzal, hogy a hadjáratok remélt jutalmát otthon is meg lehetett szerezni az eretnekek, a törökök vagy a pogány litvánok elleni háborúban.

A regényváltozatok helyneveinek frissítése háttérben a történeti hűség állhatott, illetve az író feltételezése, hogy olvasói már nem fogják izgalmasnak tartani, vagy már nem is ismerik a korábbi változatokban szereplő helyszíneket. Esztétikai változás, hogy az ismert, létező helyek sokkal fontosabbá váltak a mesebeli helyszíneknél. Ezért is mondható, hogy a középkori regény realista vonulatába illeszkedik ez a regény, attól függetlenül, hogy varázstárgyak, mágia, csodák és mitikus élőlények is szerepelnek benne.

Rákóczy Krisztina

A Szent László-ének kétnyelvűségének kérdése

A 15. századi *Szent László-ének*, avagy *Salve benigne rex Ladislai* körüli diskurzus Gerézdi Rabán 1962-es összefoglalása óta egyre gazdagabbá vált; legutoljára Ács Pál mutatott rá a zarándokvers „hősies és hagiografikus” mivoltára. Igen sokan gondolkodtak a vers kettősségeiről: műfaji sajátosságairól, egyházi, avagy világi hovatartozásáról, kortárs környezetéről és természetesen, „eredetiségéről”. Gyakran ismételt kérdés, hogy magyarul avagy latinul fogalmazták meg, jegyezték-e le elsőként. Tanulmányomban, valamelyest Ács Pál zarándokének meghatározását követve, olyan 15. századi európai szövegeket kerestem, melyek hasonlóan nagy belső műfaji diverzitással bírnak, s melyek hasonlóan latin és vernakuláris nyelven vannak lejegyezve. Ha a *Szent László-ének* sajátos politikai kontextusát és azt a helyzetet keressük, amelyben a szöveg jelen van, amelyben hasznosul, meglepően hasonló kéziratos megoldásokkal találkozunk, melyek a szimultán kompozíció lehetőségére engednek következtetni.

Hajdu Ildikó

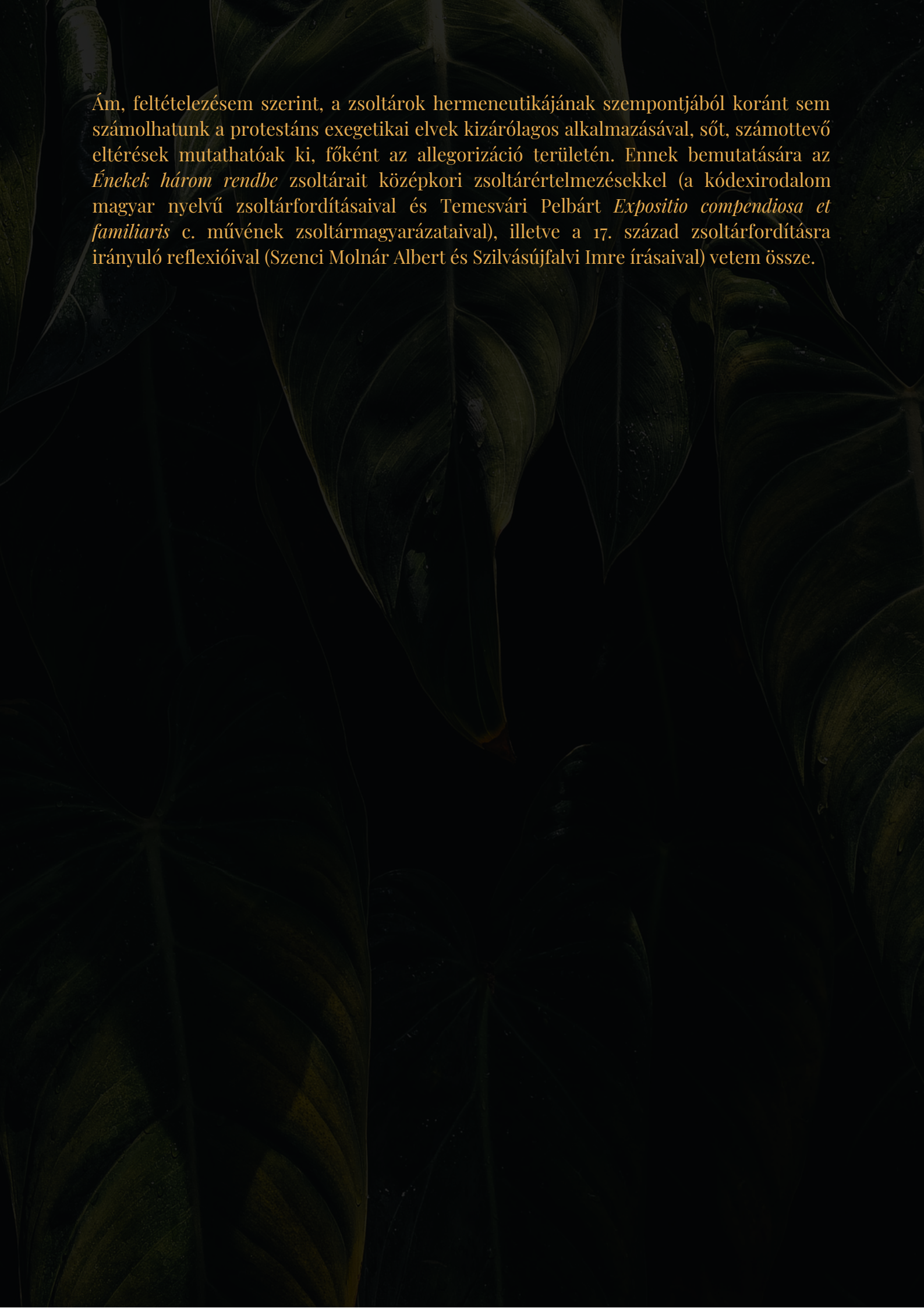
A zsoltárparafrázisok retorikai-poétikai megalkotottsága
Bornemisza Péter *Énekek három rendbe* című (1582)
énekeskönyvében*

Az előadás azokat a Bornemisza énekgyűjteményének első részébe, a rövid dicséretetek közé tartozó szövegeket elemzi – elsősorban 16. századi retorikai és hermeneutikai elméletek mentén – amelyek expliciten, paratextusaik által zsoltárként azonosítják magukat. Az *Énekek három rendbe* zsoltárparafrázisainak és a forrásszövegeiknek, a *Vulgata* latin nyelvű psalmusainak az összehasonlítása révén kirajzolódhatnak a zsoltárexegézis, illetve általában a szövegértelmezés, – alkotás és fordítói praxis olyan előfeltevései és aspektusai is, amelyek a korszak nem túl kiterjedt magyar nyelvű irodalomelméleti diskurzusában nem váltak reflexió tárgyává.

A zsoltárok, zsoltárátiratok vizsgálata azért lehet kiemelt jelentőségű a kor irodalmi gondolkodásának szempontjából, mivel a 16. század derekának magyar nyelvű költészete – ahogyan Szilasi László is megállapítja *A sas és az apró madarak* c. monográfiájában – zsoltárcentrikus volt: a zsoltárok poétikája tekinthető a „lírai” (azaz trópusokra és figurákra építkező, retorikailag megkonstruált) megszólalásmód viszonyítási pontjának, sőt prototípusának. Emellett a protestáns exegézis is, a gyülekezeti éneklésben betöltött elsődleges pozíciójából fakadóan, központi jelentőséget tulajdonít a zsoltárok interpretációjának.

Az előadásban azt a hipotézist fogalmazom meg, hogy a 16. századi magyar nyelvű zsoltárparafrázisgyakorlat egyik legfontosabb előzményeként a latin nyelvű, metrikus zsoltárfordításokat tarthatjuk számon, amelyek a Wittenberggel, és más protestáns központokkal való szoros szellemi és peregrinációban is megnyilvánuló kapcsolat révén kerültek Magyarországra, a teoretikus háttérül szolgáló retorikaelméletekkel (Erasmus és Melanchthon munkáival) együtt, ami a copia technikájának nagy arányú jelenlétében is megfigyelhető.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Ám, feltételezésem szerint, a zsoltárok hermeneutikájának szempontjából koránt sem számolhatunk a protestáns exegetikai elvek kizárólagos alkalmazásával, sőt, számottevő eltérések mutathatóak ki, főként az allegorizáció területén. Ennek bemutatására az *Énekek három rendbe* zsoltárait középkori zsoltárértelmezésekkel (a kódexirodalom magyar nyelvű zsoltárfordításaival és Temesvári Pelbárt *Expositio compendiosa et familiaris* c. művének zsoltármagyarázataival), illetve a 17. század zsoltárfordításra irányuló reflexióival (Szenci Molnár Albert és Szilvásújfalvi Imre írásaival) vetem össze.

Szövegvárosok – A 16–17. századi magyar vonatkozású
városleírások műfaji sajátosságai és Skaricza Máté *Kevi
várasáról való széphistória* című versének poétikai
rétegzettsége

Előadásomban a 16–17. századi magyarnyelvű és a magyarországi településekhez köthető idegennyelvű térábrázoló szövegek városleíró műfajait hasonlítom össze – különös tekintettel az egyes szövegcsoportok eltérő funkcióira, korabeli és későbbi felhasználási módjaira, lehetőségeire, a különböző mintáik, hagyományaik, illetve forrásaik szétartásaira és átfedéseire, valamint retorikai sajátosságaikra és az esetleges későbbi utóhatásaikra is. Az általam vizsgálni kívánt műfajok darabjai közé tartoznak – többek között – az útleírások, az útikönyvek, itineráriumok, a városi krónikák és históriák, a földrajzi igényű leírások, ismertetőik és a városdicséretetek. A vizsgálatban fontos szerepet kap az útleírásokhoz köthető idegenségtapasztalat és a városdicséretetek kapcsán felmerülő lokális, városi öntudat kérdése. Az elemzésem tárgyát képezik továbbá az utazás állapotának, folyamatának és a lokális beágyazottság perspektíváin keresztül konstruálódó szövegek térelményeinek, térképzeteinek olvasati lehetőségei, valamint a szövegek szintjén megjelenített urbánus terek referencializálhatóságának, rekonstruálhatóságának kérdésköre is.

Az előadás második felében a 16. századi magyar irodalom városleíró műveinek egy kiemelkedő darabját, Skaricza Máté 1581-ben szerzett *Kevi várasáról való széphistória* című versét elemzem. A 15–16. századi Ráckeve helyrajzát megjelenítő Skaricza-szöveg amellet, hogy egyaránt tekinthető város-, építés- és helynévtörténeti különlegességnek, retorikai és poétikai szempontból is figyelemreméltó lehet. A mű ugyanis egyszerre olvasható a helység történetéről egyedülálló módon beszámoló históriaként, a települést feltérképező útirajzként, adatokban gazdag helytörténeti forrásanyagként, és magának a városnak saját hangot, szólamot adó szerepversként is. Mindezek fényében kitűnő példának tartom annak bemutatására, hogy a kora újkori irodalomban miként tárulhat fel a városkép a szöveg által, és egyúttal hogyan épülhet fel a konkrét textus a város képzetén keresztül.

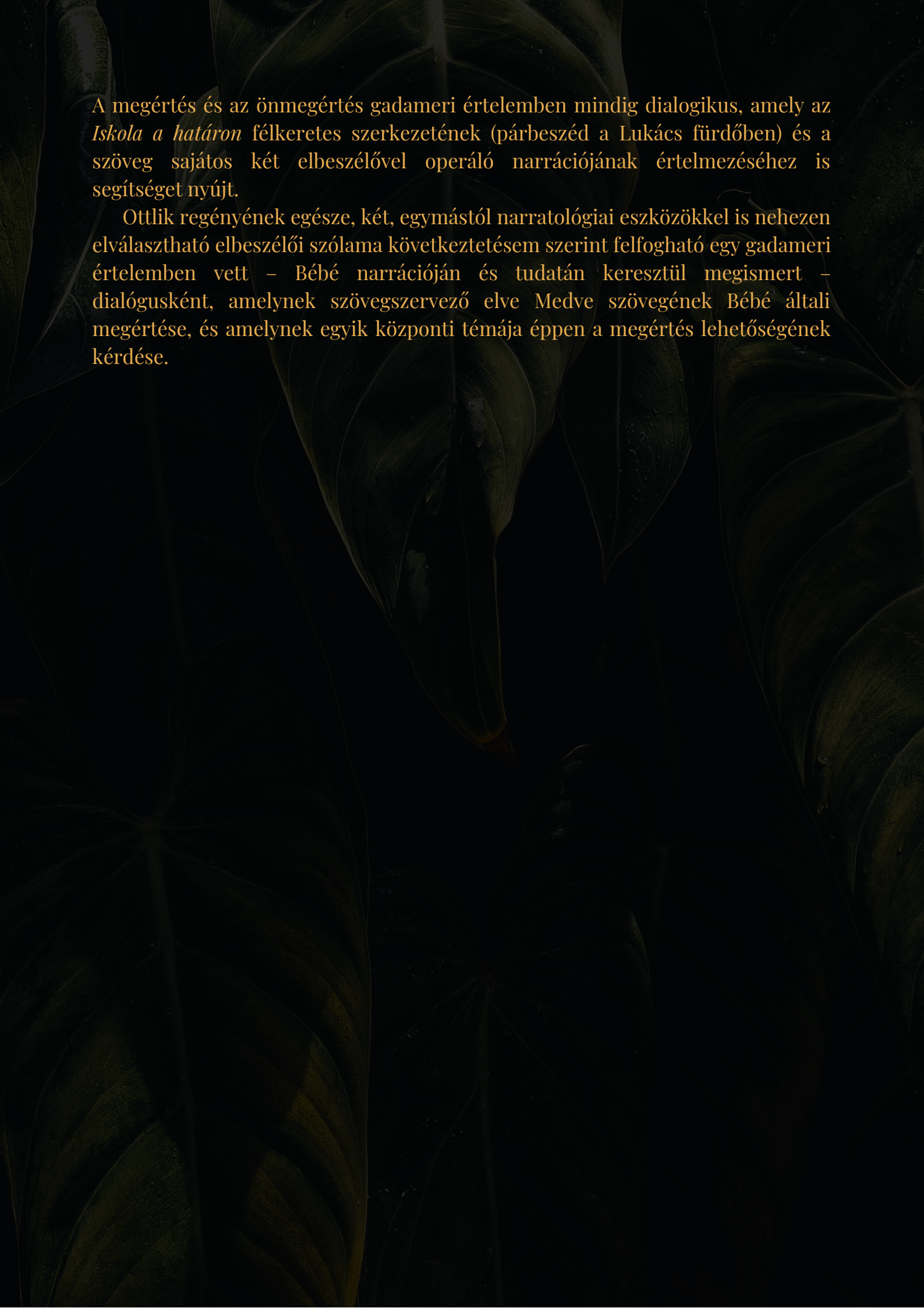
Megértés és magány Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényében*

Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényével kapcsolatos szakirodalomban Szegedy-Maszák Mihály nagyhatású monográfiája nyomán elterjedtté vált az a megállapítás, hogy a regény szereplői között a katonaiskolai élmények hatására kialakult egy teljes, külön nyelvvvel rendelkező megértés, amelyben a hallgatásnak is kiemelt szerep jut. A teljes megértés lehetőségét, elérhetőségének koncepcióját azonban már maga a szöveg is dekonstruálja.

A regény mindkét narrátorának szövegében fontos szerepet tölt be a másik megértésének és a másik általi megértettségnek a kérdése, amelyre azonban eltérő válaszokat adnak. Bébé saját, a regény elején explicit módon kifejtett, de már akkor is feszültséggel teli nézőpontját a katonaiskolai élmények hatására kialakuló, önálló nyelvvvel bíró teljes megértésről a narráció előrehaladtával Medve szövegét olvasva fokozatosan revideálja. Medve a gyermekkori megértettség ontológiai állapotából az iskolai élmények hatására eljut a meg nem értettség kríziséhez, amelyből kiutat számára a Hamvas Béla szövegeiből is ismert *sacra dies* fogalma és a létteljesség, a mindennapi szakralitás és az ehhez kapcsolódó sajátos, egyedül a magányon keresztül elérhető boldogság jelenti (a Medve által emlegetett tízezer lélek Hamvas Tízezerbőrű lélek fogalmára rímel). Ehhez a magányban meglett létteljességhez azonban, ha a társak általi megértettség nem is – hiszen ez lehetetlen –, de jelenlétük tudata feltétlenül szükséges.

Előadásomban a regény megértésfilozófiáját a gadameri hermeneutika segítségével értelmezem. Gadamer nyelvfilozófiája a regény szövegéhez (és Ottlik más írásaihoz, például *A regényről* című tanulmányához hasonlóan) elkülöníti a nyelv kimondható, szavakban megnyilvánuló és kimondhatalan, az értelemegész teljességét hordozó tartományát, és a kimondás aktusát egyben önmegértésként pozicionálja.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

A megértés és az önmegértés gadameri értelemben mindig dialogikus, amely az *Iskola a határon* félkeretes szerkezetének (párbeszéd a Lukács fürdőben) és a szöveg sajátos két elbeszélővel operáló narrációjának értelmezéséhez is segítséget nyújt.

Ottlik regényének egésze, két, egymástól narratológiai eszközökkel is nehezen elválasztható elbeszélői szólama következtetésem szerint felfogható egy gadameri értelemben vett – Bébé narrációján és tudatán keresztül megismert – dialógusként, amelynek szövegszervező elve Medve szövegének Bébé általi megértése, és amelynek egyik központi témája éppen a megértés lehetőségének kérdése.

Az örület jelenléte és hiánya a *Párhuzamos történetek*ben

Előadásomban Nádas Péter *Párhuzamos történetek* című regényének köztudottan sajátos szerkezetét elemzem. A szereplők közül magáról a szerkezetről nem véletlenül annak alapos ismerőjétől, Madzar Alajostól, az archetipikus modernista építészről tudunk meg a legtöbbet. Mivel hipotézisem szerint a *Párhuzamos történetek* szerkezete is hasonló módon épül fel, mint ahogy azt Madzar az átépítési munkájával kapcsolatban az építészetre vonatkoztatva kifejti, elsősorban a Madzar és megbízója felesége, Szemzőné közötti párbeszéd bizonyos, az egész regény megértésének szempontjából kulcsfontosságú szakaszaira fogok fókuszálni. Azt igyekszem kimutatni, hogy a regény szerkezete – legyen elviekben mégoly kaotikus, nem-kauszálisan megkonstruált is – nem bírja el a rá nehezedő terhet, nem képes elvégezni a számára kijelölt feladatot, amely – mint érvelni fogok – nem más, mint az örület megjelenítése. Amellett fogok érvelni továbbá, hogy az örület színre vitelének a regényszerkezetre való rábízása szükségszerűen kudarcba fulladó vállalkozást eredményez. Hiszen egy szerkezet mindig valamilyen módon racionálisan belátható, élesen bekarcolt összefüggésrendszer, amely nem engedi meg az örület vagy a bolondság dadogó-gügyögő, tapogatózó alakulását – ez utóbbi pedig Gilles Deleuze és Félix Guattari meggyőző állítása szerint a kortárs gondolkodás elengedhetetlen tartozéka. Ezen a nyomvonalon haladva vizsgálom a regényben az örülettel oly gyakran, már-már zavaróan sokszor szembeállított *józan ész* funkcióját; valamint azt, hogy a regény miként tételezi ész és esztelenség, józanság és örület stb. egymáshoz való viszonyát. Bizonyos passzusok szoros olvasásával kísérem meg bizonyítani, hogy a *Párhuzamos történetek* érzékeli, hogy e két véglet egymástól való szigorú elhatárolása roppant problematikus volna. Azonban a józan ész csele éppen abban áll, hogy saját racionális eszközeivel bonyolult szerkezetet hoz létre ahelyett, hogy ténylegesen kiszolgáltatná magát az örület szeszélyeinek – s a regény ebben az értelemben lesz „az ész monológja a bolondságról” (Michel Foucault).

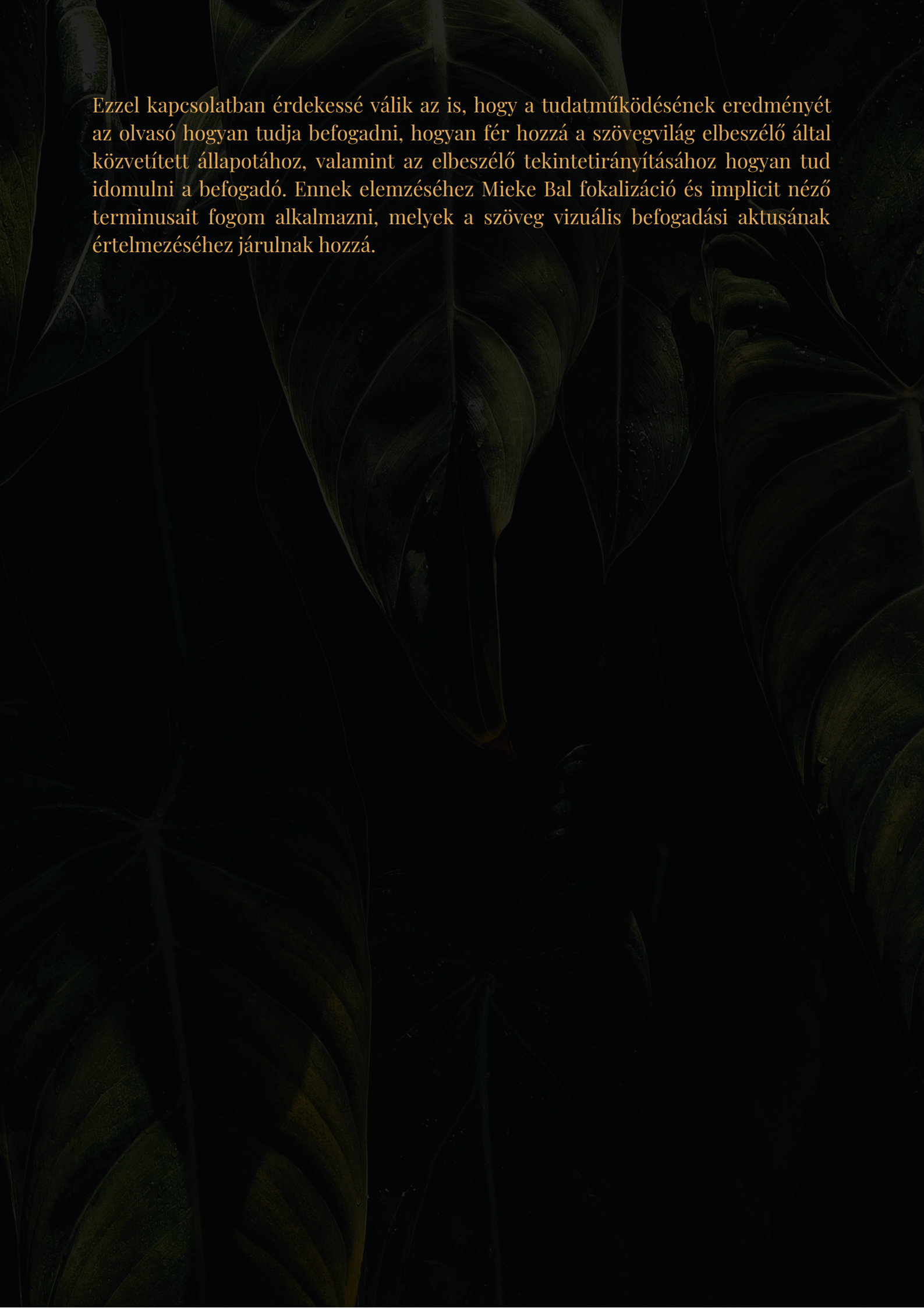
„érintő azonosulás, nyitott szemű vakság” – A szereplők és az olvasó világérzékelése Mészöly Miklós *Szenvtelen följegyzések* című elbeszélésében*

Előadásomban Mészöly Miklós *Szenvtelen följegyzések* című szövegéről fogok beszélni. Az elbeszélés kapcsán egyfelől a szövegszerkesztési eljárásokat és a szöveg szerkezetét fogom vizsgálni narratológiai és kognitív narratológiai szempontok mentén. Másfelől kísérletet teszek annak megközelítésére és felvázolására, hogy a szöveg világa hogyan válik hozzáférhetővé a befogadó számára. A szövegvilág eseményeinek befogadását a valódi olvasó mellett az implicit olvasó, az implicit néző, valamint maga a szereplők végzik. Ezen részvevők befogadási aktusát érdemesnek tartom részlegesen külön tárgyalni, azonban ezek működése nem választható le egymásról, kölcsönösen befolyásolják egymás befogadási lehetőségeit.

A *Szenvtelen följegyzések*ben tehát elsőként azt fogom feltérképezni, hogy a szereplők hogyan férnek hozzá a saját világukhoz, milyen módon, milyen csatornákon keresztül érzékelik az őket körülvevő jelenségeket. A narratíva az egyes szám első személyű, homodiegetikus elbeszélő asszociációs tevékenysége – a mottóban is kiemelt „hasonlítás gyönyöre” – révén szerveződik. Egy nyári délelőtt és az azt megelőző délután eseményei, valamint ennek „részvevői”, a táj és a női test egymásra vetítése alkotja a szöveget. A férfi lány testére irányított tekintete kapcsán felmerül az eltárgyasítás konnotációja, amely az elbeszélésben nem a hagyományos szubjektum-objektum relációba rendeződik, hanem ennek egy sajátos, dinamikus működése figyelhető meg.

A novellában feltáruló világ legalább annyira bír vizuális, mint taktilis természetű. E két érzékterület másik minőség megtapasztalását, más információk kinyerését teszi lehetővé az elbeszélő számára. Mintha a látással és a tapintással befogadható információk halmaza egymással komplementer viszonyban állna, ennek következtében az elbeszélő kognitív teljesítménye ezek összekapcsolása – amennyiben ezt megteszi, meg tudja tenni egyáltalán.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Ezzel kapcsolatban érdekessé válik az is, hogy a tudatműködésének eredményét az olvasó hogyan tudja befogadni, hogyan fér hozzá a szövegvilág elbeszélő által közvetített állapotához, valamint az elbeszélő tekintetirányításához hogyan tud idomulni a befogadó. Ennek elemzéséhez Mieke Bal fokalizáció és implicit néző terminusait fogom alkalmazni, melyek a szöveg vizuális befogadási aktusának értelmezéséhez járulnak hozzá.

Varga Borbála Kincsó

A transzcendens manifesztációja a *te*-ben Tandori Dezső
Töredék Hamletnek című kötetének *Egy part kövei* című
ciklusában

Tandori Dezső első, 1968-as kötete a recepció alapján még „kilóg a sorból” a költészet egészét illetően. Ebben ugyanis még nem szerepelnek mackók, sem madarak vagy lóversenyek, pusztán egy én, aki mellett ott találunk egy *te*-t is.

Tandori maga a kötet második kiadásának utószavában azt írja: „A TH a mindenkori filozófiai-gondolati költészet egyik legjobb teljesítménye”, ami feljogosítja az irodalmárokat és a kritikusokat arra, hogy a filozófia szemüvegén át elemezzék a kötet verseit. Angyalosi Gergely spiritomaterialista egzisztencializmusnak, Tarján Tamás a Wittgeinstein-hatással indokolva halálfilozófiának, Babarczy Eszter pedig negatív teológiának nevezi azt, amit Tandori csinál. Habár mind hangsúlyozzák, hogy ebben Tandori lírájának én-je egyedül van, pusztán létezik, s ezt a létezését próbálja kimondani a szavakkal és a nyelvvel küzdve. Menyhért Anna mégis szentnek nevezi Tandorit, Babarczy Eszter pedig (aki egyébként Tandorit maga is misztikusként kezeli) – bár leszögezi, hogy ebben a költészetben nem egy „túliról” beszél a versszemélyiség hangján át a költő, verseiből kimarad Isten; mégsem tudja nem megemlíteni, hogy jelen van egy *te* – aki az egzisztencializmusba és az elvonult, „immanens szent” magányába mégis kevésbé fér bele.

Előadásomban Emmanuel Levinast és Martin Bubert hívom segítségül, hogy filozófiájukkal rákérdezhessenek, ki is az a versekben megjelenő *te*. Hiszen ha szentről és teológiáról beszélünk, egyre valószínűbbnek kell tartanunk, hogy jelen van a szövegben valamiféle transzcendens, ami – vagy aki – ebben a *te*-ben testet ölt. Ezekről az Isten-nyomokról, a transzcendens immanens világunkba való letagadhatatlan befurakodásáról beszél a posztszekularizmus is, melynek hatását az irodalomkutatásban is egyre erősebben érezhetjük. Előadásomban kísérletet teszek ezeknek a nyomoknak a feltárására, és a *te*, mint Másik, mint transzcendens létezőnek tételezése által egy talán még messzebb menő, újfajta olvasat bevezetésére a *Töredék Hamletnek* első ciklusában.

Az nem úgy volt... – Janikovszky Éva és Réber László képszövegeinek filológiai vizsgálata

Vörösmarty, Toldy és Bajza folyóirata, a Figyelmező már 1840-ben, Glatz Jakab *A' gyermek-világ képekben és elbeszélésekben* című munkája kapcsán felhívja rá a figyelmet, hogy az „igen csinos rajzok” a gyermekkönyvnek mindig fele becsét teszik. Ez a korai felismerés az egyik sarokköve a gyermekirodalmi műveknek, melyekben a vizualitás szerepe és tere, illetőleg a szöveg és a kép párbeszéde jellemzően jóval hangsúlyosabb, mint a felnőtt közönséget célzó írások esetében. Bár a XX. század második felében a magyar gyermekirodalom kimagasló minőséget képviselt, ezzel együtt is elmondható, hogy az illusztráció sokáig háttérbe szorult a szövegcentrikus olvasói elvárásoknak köszönhetően – annak ellenére, hogy olyan művészek váltak alkotótárssá, mint Hincz Gyula, Reich Károly, Sajdik Ferenc és Würtz Ádám, a gyerekirodalmat kísérő rajzok valóban csak kíséretként, interpretációként értelmezhetők.

Előadásomban éppen ezért a korszak talán legkiemelkedőbb kivételéről, Janikovszky Éva és Réber László szerzőpárosáról szeretnék beszélni – a Rigó Béla szavaival élve „szófukar író és a vonalfukar grafikus” olyan intermediális gyerekkönyveket hozott létre, melyben szöveg és kép elválaszthatatlan egymástól. A verbális és a vizuális narratíva számos, egészen eltérő interakcióba lép egymással, és a különböző médiumok hol kiegészítik, hol relativizálják, általánosítják, ironizálják egymást.

Előadásom első részében ismertetem Maria Nikolajeva és Carole Scott felosztását, mellyel a posztmodern mesekönyvek lehetséges szöveg-kép viszonyait írják le, és rendszerük alapján kísérletet teszek rá, hogy bemutassam a szerzőpár munkáinak gazdagságát a közös életműből válogatott képszövegek segítségével. Ezután egy konkrét mű, az *Az úgy volt...* című novellaciklus példáján keresztül filológiailag is megvizsgálom a szövegek és illusztrációik alakulását. Az eredetileg a *Kincskeresőben* megjelenő rövidtörténetek összeillesztését ránézésre kevésbé jelentős, de valójában nagyon is érzékeny változtatások kísérték – mind a szövegek, mind a rajzok jelentősen módosultak, ezáltal teremtve meg a végleges mű nagyon is árnyalt és érzékletes kamaszábrázolását.

„Ki mondja hát, hogy mást gyötörve és kínozva nem szépet és jót cselekszem?” – A rémdrámai elemek kritikai fogadtatásáról (Czakó Zsigmond *Leona* című drámája)

A Nemzeti Színház 1846. augusztus 17-én mutatta be Czakó Zsigmond *Leona* című drámáját. A bemutató körülményeiről, illetve a *Leona* műfaji besorolhatatlanságáról az utóbbi években Hojdák Gergely írt részletes összefoglaló tanulmányt, amelyben kitér arra, hogy az ősbemutató idején keletkezett kritikai reflexiók „a romantikus hatásvadászat” miatt marasztalták el a darabot, ami egyértelmű bukást idézett elő a fogadtatásban.[1] A jelen előadásom középpontjában a korabeli sajtóviisszajelzések állnak. Hogyan viszonyult az akkori kulturális közélet a rémdráma műfajához? Létezett-e egyáltalán önálló műfajként, vagy csupán pejoratív értelemben volt használatos? E kérdések megválaszolásához szükségesnek érzem a nemzetközi szakirodalom figyelembevételét, különös tekintettel Diane Long Hoeveler, Robert D. Hume és Robert Miles munkáira.

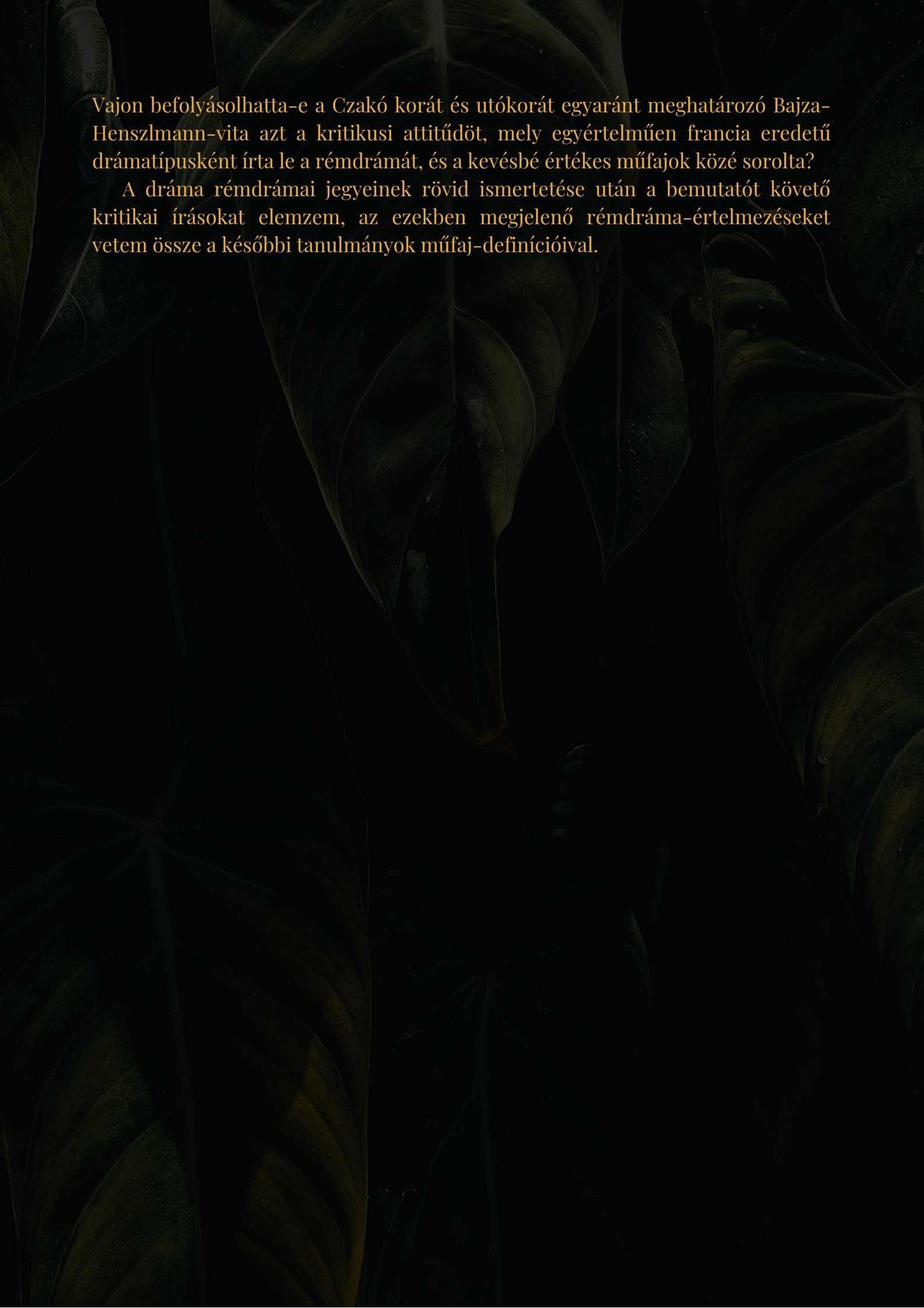
Az szintén Hojdák Gergely hipotézise, hogy a *Leona* végső változatának esztétikáját Egressy Gábor meglátásai is befolyásolhatták, itt a szerző Egressy *Judith* című cikkére hivatkozik.[2] Vajon mit mond Egressy a rémdráma fogalmáról? A *Leona* recepciótörténetében kiemelkedő jelentőségű Horvát Rebeka, aki a szerző első monográfusaként a francia rémdrámákkal rokonította a művet,[3] miközben a hazai színháztörténet emlékezetes bemutatóként tartja számon az osztrák Franz Grillparzer *Die Ahnfrau* (Az ősanya) című horrordrámáját is, amely szintén hatást gyakorolhatott Czakóra.[4]

[1] Hojdák Gergely, „Az első magyar »pszichodráma«. Czakó Zsigmond: *Leona*” in Hojdák Gergely, *A tragédia színeváltozása – Tragikum és medialitás a késő romantikus irodalomban*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2021, 243–272, 244.

[2] Hojdák, „Az első magyar pszichodráma”, 247.

[3] Hojdák, „Az első magyar pszichodráma”, 244

[4] *Magyar színháztörténet 1790–1873*, szerk. Kerényi Ferenc – Székely György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 18.

Vajon befolyásolhatta-e a Czakó korát és utókorát egyaránt meghatározó Bajza-Henszlmann-vita azt a kritikusi attitűdöt, mely egyértelműen francia eredetű drámatípusként írta le a rémdrámát, és a kevésbé értékes műfajok közé sorolta?

A dráma rémdrámái jegyeinek rövid ismertetése után a bemutatót követő kritikai írásokat elemzem, az ezekben megjelenő rémdráma-értelmezéseket vetem össze a későbbi tanulmányok műfaj-definícióival.

Fejérvári Katalin

Kompozíció és modernségfelfogás Lesznai Anna *Kezdetben volt a kert* című regényében

„Még vagy 4 fejezet hiányzik – aztán rövidíteni kell, ami lehetetlen, mert az egész részletfestésre van alapítva. Olyan, mint a régi képeim, millió egyformán fontos alak – mind boldoggá kell tenni vagy agyonverni –, de valamit muszáj velük csinálni.” (Lesznai Anna Hatvany Lajosnak)

A *Kezdetben volt a kert* című nagyregény a harmincas évektől kezdődően íródott, magyarul 1966 nyarán jelent meg a Könyvhét alkalmával. Lesznai Anna, születési nevén Moscovitz Amália amerikai emigrációjából tért haza a könyv megjelenése alkalmából, nyolcvanéves korában, így alkalom nyílt prózaíróként is bemutatni őt a magyar olvasóknak, akik addig mint költőt ismerték, a Nyugat lírikusaként. A két szálon futó, a végigkísért korszak problémáit (a szabadságharc bukásától az első világháborút követő évekig) enciklopédikus teljességgel tárgyaló mű recepcióját nagymértékben befolyásolta, hogy a szerző még ugyanebben az év októberében elhunyt, így a korabeli kritika a teljes életutat, életművet szemügyre véve vizsgálta a *Kertet*.

Bár egy évvel korábban német nyelven napvilágot látott egy lényegesen lerövidített változat is, itthon a két kötetnyi terjedelmű nagyregény kerülhetett az olvasók elé. A kiadás érdekében a regény lerövidítését Lesznai lehetetlen feladatnak látta. Kutatásom során egyrészt azt vizsgáltam, milyen kompozíciós eljárások indokolják a nagyregényműfajt, miképp konstruálódik szerkezetileg, formailag egy ilyesfajta nagyívű elbeszélés. A regény bizonyos – az előadás első felében elemzett – regénypoétikai megoldásaiból, illetve egyes tematikai csomópontokból kiindulva pedig a mű modernség-konceptiójára is következtethetünk. A legfőbb kérdésfelvetés ezzel kapcsolatban tehát, hogy milyen viszonyban ábrázolja a regény hagyomány és modernség kapcsolatát.

Meglátásom szerint az eddigi recepció fókusza a regény autofikcióként való értelmezésére, és a női irodalmi hagyományban való elhelyezésére összpontosult. A vizsgálat során – mindkét iránytól némileg eltávolodva, ugyanakkor magához a regényszöveghez közelebb lépve – arra teszek kísérletet, hogy a regény belső működésére fókuszálva, egy szorosabb olvasat által a mű szövegszerűségét, textuális sajátosságait fejtsem fel.

Közelítések egy töredékhez – Borbély Szilárd *Kafka fia* című szövegének filológiai kérdésfelvetései[1]

2021 februárjában indult útjára Borbély Szilárd életműsorozata a Jelenkor Kiadó gondozásában. Ennek keretén belül jelent meg a szerző hagyatékából származó, *Kafka fia*[2] címmel ellátott, töredékben maradt szöveg, melyet időben a 2017-ben német nyelven megjelent *Kafkas Sohn* című kiadvány előzött meg.[3] A *Kafka fia* körül kialakult kritikai diskurzusban a kötet filológiai kérdésfelvetései jelennek meg a legfontosabb problémaként. Hogyan viszonyuljon a szerkesztő egy olyan kézirathoz, mely a szerző szándékával ellentétben töredékes maradt? Milyen utak és módszerek állnak rendelkezésre egy ilyen szöveg szerkesztése során? Egyáltalán etikus-e kiadni ezt a „művet” az író beleegyezése nélkül? Az olvasó hogyan vesz részt a befogadás folyamatában, milyen stratégiákat alkalmaz a töredékes szöveg befogadása során?

Előadásomban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Az elemzés középpontjában a magyar és német kiadás összehasonlítása áll, melyek szerkesztési stratégiák tekintetében eltérnek egymástól. Azt vizsgálom, hogyan befolyásolják a befogadás folyamatát a törzsszöveg köré szerveződő paratextusok, majd pedig azt, hogy ezek a szövegrészek miképpen alakították a *Kafka fia* és a *Kafkas Sohn* metatextusait.[4] Fontos vizsgálati pontként jelenik meg továbbá a szövegben megképződő „szerző” alakja, akit a recepció általában az életrajzi Borbély Szilárddal azonosít.

[1] Témavezetők: Kelemen Pál, Krupp József

[2] Borbély Szilárd, *Kafka fia*, szerk. Nagy Boglárka, utószó Forgách András, Jelenkor Kiadó, Budapest, 2021.

[3] Szilárd Borbély, *Kafkas Sohn*, ford. Heike Flemming – Laszlo Kornitzer, Suhrkamp Verlag, Berlin, 2017.

[4] Gérard Genette, *Transztextualitás*, ford. Burján Monika, Helikon (Intertextualitás), 1996/1–2., 84–85.

A jelenségre a szövegen belül és kívül is kereshetünk magyarázatot: egyrészt bevonhatjuk olyan fejezetek vizsgálatát, amelyekben nyomon követhetjük a szerzői szólam játékait, másrészt a recepcióban hivatkozott Borbély-interjúk is tanulsággal szolgálhatnak az „önéletírói paktum” [5] megkötésének magyarázatára. Mindez pedig betekintést nyújthat az írókultusz alakulásának és alakításának a mechanizmusába.

Előadásom tehát alapvetően a *szöveghez* való közelítések tárgyalásával foglalkozik, ami különböző filológiai műveletek útján képződik meg. Ekképpen kapcsolódom a konferencia központi kérdésfelvetéséhez.

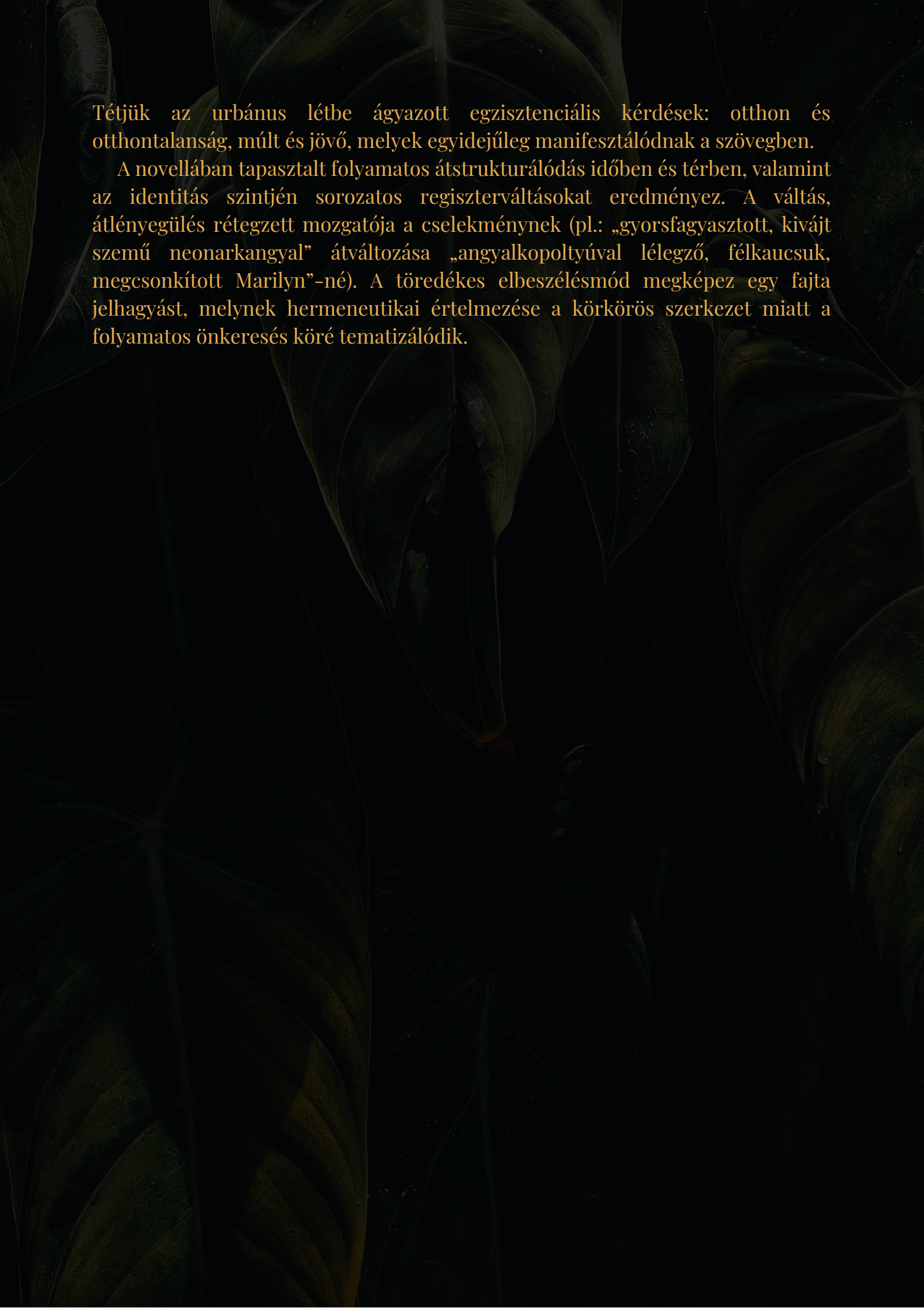
[5] Philippe Lejeune, *Az önéletírói paktum = Önéletírás, élettörténet, napló, Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, ford. Varga Róbert, szerk. Z. Varga Zoltán, Budapest, L'Harmattan, 2003, 17–46.

Németh Zsófia

„Minden jó dolog vörös” – Látásreprezentációk és vizuális sajátosságok a medialitás tükrében. Jódal Kálmán *Öröm* novellájának elemzése

A tervezett tanulmány témája Jódal Kálmán vajdasági kortárs szerző *Die Liebe, Jóleső rövidzárlat* (Forum, 2016) kötetében megjelent *Öröm* c. novella elemzése. A tematikus szövegvizsgálat fókuszpontjában a látásreprezentációk és a szöveg vizuális eszközeinek sokszínű, rétegzett használata áll. Az elemzés összetett hermeneutikai rendszere kihívás elé állítja az olvasót. A medialitás tárgykörével összefonódva egyedi narrációs sajátosságok mentén több dimenzióban (irodalomelmélet, kultúrtörténeti diskurzus, képzőművészet) keretezi (át) az elbeszélést.

A '90-es évek magyar konceptuális művészetének jellemzője az újabb aspektusok beemelése (az identitás kérdése, rendszerkritika és politikai, társadalmi kérdések). De már a korábbi évek avantgárd művészeti mozgalmak (pl.: az 1969-ben indult Bosch+Bosch, vagy az 1971-ben indult TOK csoport) is további kapcsolatokat jelölnek a jódali szövegvilág vizuális sajátosságaival. A szövegben felmerülő graffiti, és digitális képernyőn felvillanó felirat érintkeznek az ekphraszisz kérdésköreivel, mely a novella szerkezetében több helyen is értelmeződik. A kötetben megjelenő fiktív, néhol disztópikus terek szorosan kapcsolódnak Újvidék urbanus környezetéhez, a tömegkultúra társadalmi vetületeihez. Mint mentális térreprezentáció, érdekes vizsgálati téma az elemzett novella térérzékelése, mely egyúttal az időkezelés sajátosságaival is szorosan összefügg. A mentális tér fogalma kapcsolódik Kevin Lynch építész meghatározásához mi szerint nem csupán a tapasztalt tér objektív szerkezete, hanem az egyén térbeli észlelése során megképződő szubjektív képzelet is dominál a térérzékelés folyamán. A szerzőnél tapasztalt filmművészeti utalások, a történet sűrített cselekménysora, az eseményfragmentumok snittjei egyedi drámát alkotnak.

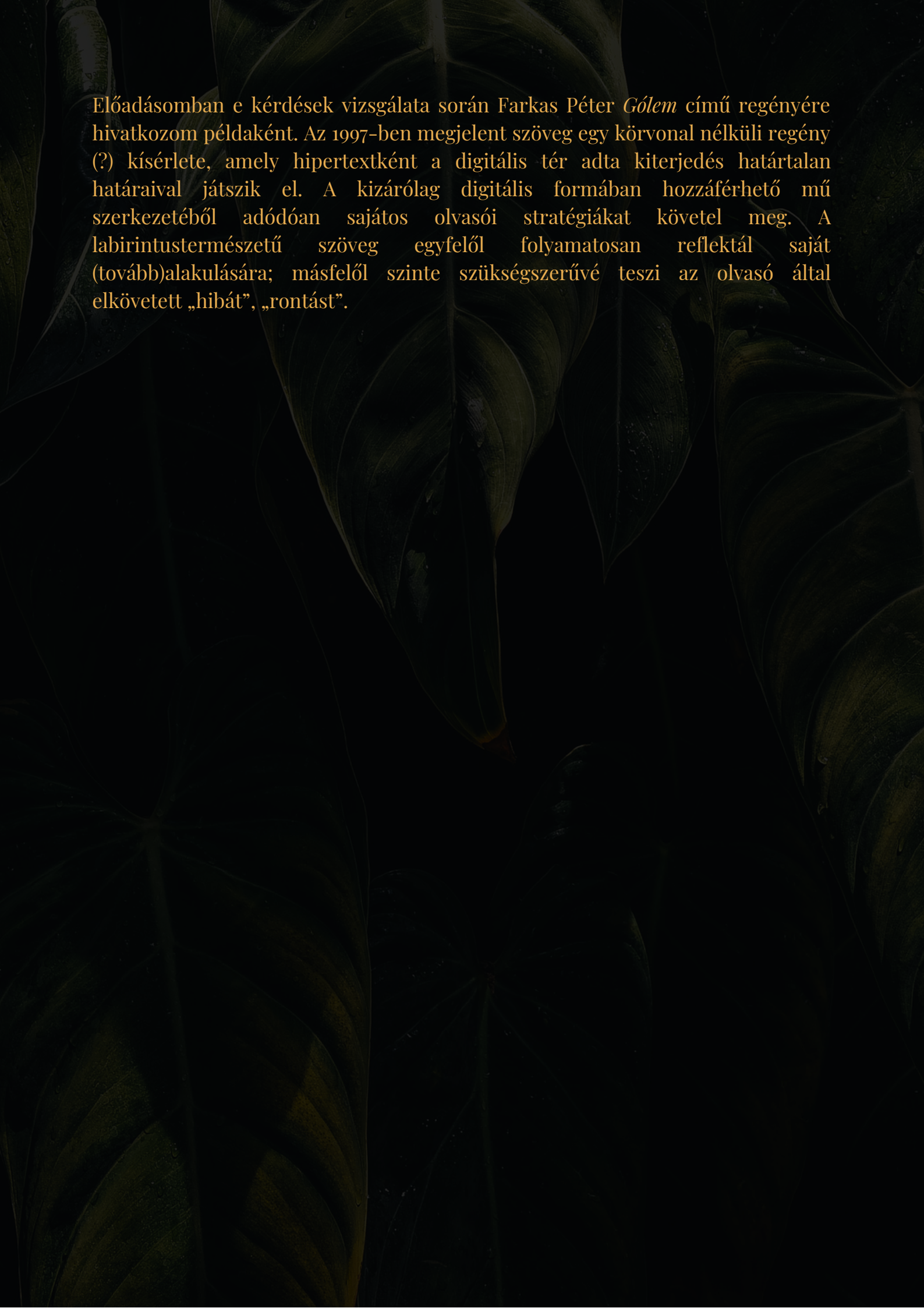
Tétjük az urbánus létbe ágyazott egzisztenciális kérdések: otthon és otthontalanság, múlt és jövő, melyek egyidejűleg manifesztálódnak a szövegben.

A novellában tapasztalt folyamatos átstrukturálódás időben és térben, valamint az identitás szintjén sorozatos regisztráltatásokat eredményez. A váltás, átlényegülés rétegzett mozgatója a cselekménynek (pl.: „gyorsfagyasztott, kivájt szemű neonarkangyal” átváltozása „angyalkopoltyúval lélegző, félkaucsuk, megcsonkított Marilyn”-né). A töredékes elbeszélésmód megképez egy fajta jelhagyást, melynek hermeneutikai értelmezése a körkörös szerkezet miatt a folyamatos önkeresés köré tematizálódik.

Szöveg a hálóban: az irodalmi szöveg és az olvasói stratégia változása a hipertextben*

Előadásomban a hipertext körüljárására teszek kísérletet, különös tekintettel arra, hogy az milyen új kérdéseket tesz fel a kultúratudomány és az irodalomelmélet számára. Az új médiumok mindig nagy mértékben hatnak az információ cseréjére, befogadására és tartalmára – a művészetek megjelen(ít)ését és megformálási lehetőségeit ezáltal szintén formálják. A digitális számítógép jelenléte mindennapi szokásaink mellett összetettebb kulturális gyakorlatainkat is befolyásolja. Az elmúlt 30 év azt bizonyította be, hogy a számítógép és a Web2 a művészet és a tudomány hozzáférési és létrehozási horizontjára egyaránt hatással van. A digitális olvasás, írás, létezés különböző aspektusait számos klasszikus és új diszciplína vizsgálja, nemegyszer interdiszciplináris tudományágakat létrehozva. Az irodalmi alkotások területén szintén megsokszorozódtak a lehetőségek. Az egyik új műfaj vagy médium, amelynek kifejlődése kultúrtörténetileg a technológiai változásokhoz köthető, a (digitális) hipertext. A hipertext alapvető jellemzői közé tartozik, hogy hálózatosan épül fel, be- és kilépési pontjai bizonytalanok, és mindez felszámolja vagy legalábbis megkérdőjelezi a lineáris olvasás lehetőségét. A hipertextben átalakul a szöveg, szövegértés és szövegolvasás fogalma, illetve gyakorlatai. Fontos megvizsgálni ezen dinamikák működésmódját és irodalomelméleti következményeit. A hipertext a szövegek létmódjáról való gondolkodás mellett új kihívások elé állította többek közt a műfajelméletet is. Műfajteni kutatás tárgya lehet a hagyományos szövegek átalakulása: mi az a hipertext regény, létezik-e ilyen? Vajon kizárólag irodalmi szöveggént érdemes-e egy hipertextre tekinteni, vagy megragadható akár az irodalom keretein túl is, például mint képzőművészeti alkotás? Műfaj vagy médium inkább a hipertext, mit ad nekünk műfajként és mit médiumként?

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

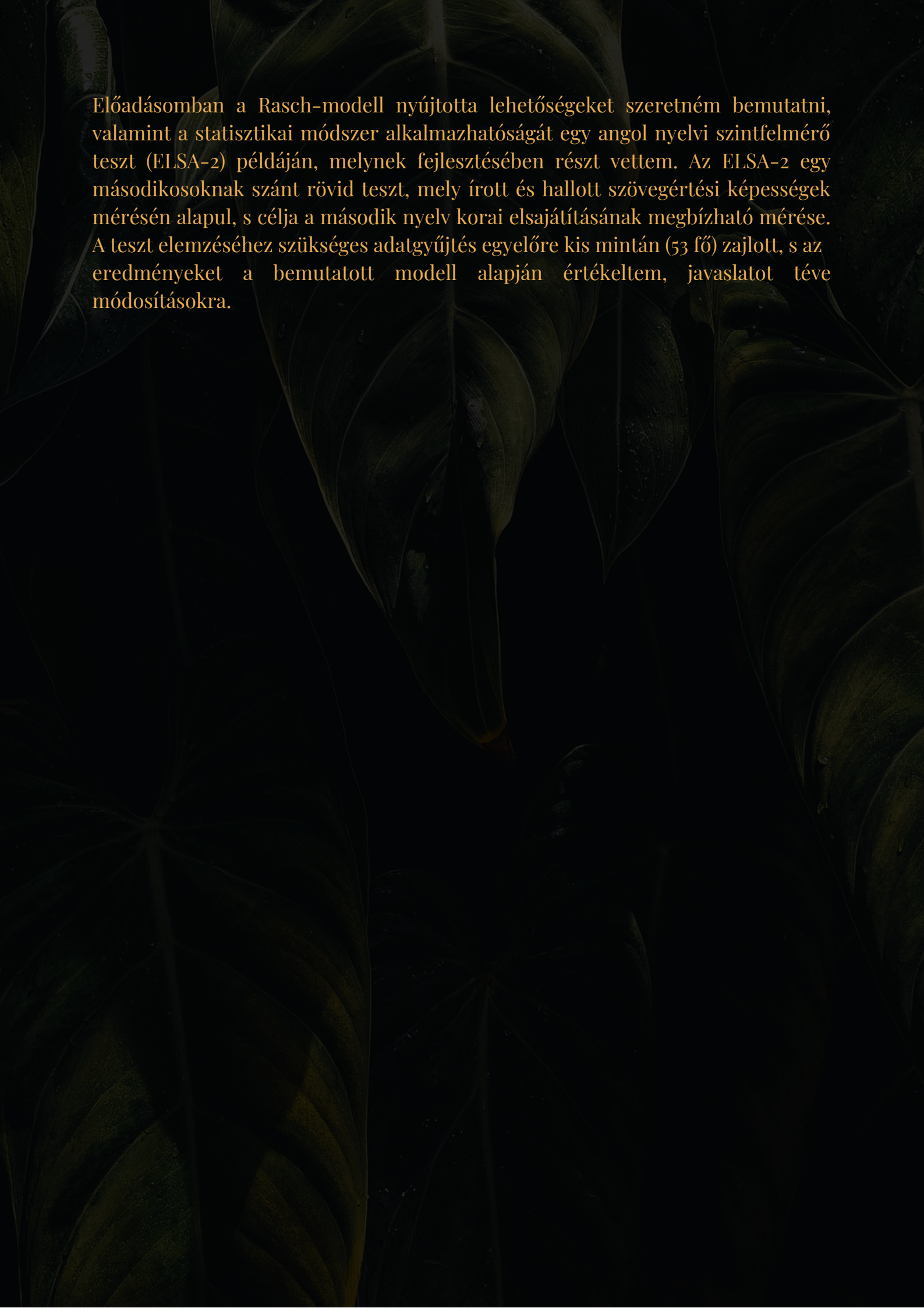
Előadásomban e kérdések vizsgálata során Farkas Péter *Gólem* című regényére hivatkozom példaként. Az 1997-ben megjelent szöveg egy körvonal nélküli regény (?) kísérlete, amely hipertextként a digitális tér adta kiterjedés határtalan határaival játszik el. A kizárólag digitális formában hozzáférhető mű szerkezetéből adódóan sajátos olvasói stratégiákat követel meg. A labirintustermészetű szöveg egyfelől folyamatosan reflektál saját (tovább)alakulására; másfelől szinte szükségszerűvé teszi az olvasó által elkövetett „hibát”, „rontást”.

A nyelvi képességeket vizsgáló tesztek elemzése Rasch-modellel

A nyelvi képességek felmérése és viszonyítása egy sztenderdhez egy olyan széles problémakör, mely mind a nyelvelsajátítás, mind a nyelvtanítás eredményességének elemzésekor felmerül. A nyelvi tesztek előállításánál fontos szempont, hogy az elméleti megalapozáson túl az előtesztelés (vagy sztenderdizálás) során képet kapjon a szakember, hogy mennyire differenciáltan mér az adott eszköz, azaz a teszt alapján pontos visszajelzést lehessen adni a tesztkitöltő (pl. gyermek) képességeiről a populációhoz viszonyítva. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy mind a populációhoz képest alul-, mind felülteljesítő személyek képességeit meg kell tudni állapítani elkerülve a torzításokat, mint az ún. plafon-, illetve padlóhatás.

A nyelvi tesztek szerkezetét és használhatóságát megbízhatóan lehet vizsgálni az ún. Rasch-modellel, mely a valószínűségi tesztelméletek (IRT) egyik leggyakrabban használt formája. A statisztikai modell egy (előtesztelési) mintán képes megállapítani, hogy a tesztnek mely elemei bizonyulnak nehezen megoldhatónak és melyek könnyűnek, illetve mely elemek fednek át nehézségükben, azaz melyek tekinthetők – egy látens változót feltételezve – redundánsnak. A Rasch-modell további előnye, hogy nemcsak a teszt elemeit sorolja be nehézség (ún. théta-érték) szerint, hanem a kitöltőket is elhelyezi ugyanezen a skálán, azaz képes predikciót tenni, hogy bizonyos tesztrészek kitöltése alapján mely más részeket képes megoldani a kitöltő, és melyeket nem.

Fontos kiemelni, hogy ez a statisztikai elemzés eltér a hagyományos pontoszamos módszerektől abban a tekintetben, hogy a feladatok vagy tesztrészek nem egyenlően nehéznek tekintendők, hanem egy skála mentén lehet őket rangsorolni, s ennek megfelelően nem kumulatív a végeredmény, (azaz ahány jó megoldás, annyi pont,) hanem a modell alapján prediktált, tehát a nehezebb feladat megoldása implikálja a könnyebb megoldását is.

The background of the slide is a dark, almost black, image featuring large, dark green leaves. The leaves are broad and have prominent veins, creating a textured, organic pattern. The lighting is low, making the leaves appear as dark silhouettes with some internal detail visible in the veins.

Előadásomban a Rasch-modell nyújtotta lehetőségeket szeretném bemutatni, valamint a statisztikai módszer alkalmazhatóságát egy angol nyelvi szintfelmérő teszt (ELSA-2) példáján, melynek fejlesztésében részt vettem. Az ELSA-2 egy másodikosoknak szánt rövid teszt, mely írott és hallott szövegértési képességek mérésén alapul, s célja a második nyelv korai elsajátításának megbízható mérése. A teszt elemzéséhez szükséges adatgyűjtés egyelőre kis mintán (53 fő) zajlott, s az eredményeket a bemutatott modell alapján értékeltem, javaslatot téve módosításokra.

Stroblon vs Stroblön, avagy a korpusz és a fonológus*

Az elmúlt évtizedek nyelvészeti kutatásainak fontos eszköze lett a nyelvi adatok korpuszokból való kinyerése. Ugyanakkor ez nem feltétlen használható fel a nyelvészet minden területén. Például a fonológiában, kivált az újabb kölcsönszavak fonológiájában, amit egy olyan kutatás példáján kívánok példázni, amely a szillabikus *l*-t tartalmazó idegen szavak magyarba történő adaptálását vizsgálta (Blaskovics & Ittész 2022).

Az említett kutatás egy laboratóriumi kísérleten alapult, amelynek során 28 beszélőtől gyűjtöttünk adatokat arról, hogy milyen harmonicitású toldalékalternánst választanak szillabikus *l*-t tartalmazó töveknél. (A vizsgált tövek közül hátsók: *Doodle*, *Google*, *Strobl*, *puzzle*; semlegesek: *Ybl*, *Lidl*; elülsők: –. E felosztásért ld. Rebrus & Törkenczy 2019-et. Mindkét vizsgált toldalék háromalakú: *-On*, *-hOz*.) Ennek főbb eredményei a következők voltak:

1. az „eldöntendő kérdés” teszt (Siptár & Törkenczy 2000) alapján igazoltuk, hogy a szillabikus *l*-t tartalmazó kölcsönszavak tövét két szótagban ejtik a beszélők;
2. mind szillabikus *l*, mind betoldott redukált magánhangzó előfordult a tövek második szótagjának szótagmagjaként;
3. a semleges tövek szinte kizárólag az elülső alternánst (*Yblhöz*, *Lidlön*) választották, a hátsó töveknél ellenben megfigyelhető variáció (*Google-hoz* – *Google-höz*). Az elülső toldalékalternáns megjelenése mégsem függ a betoldott magánhangzó megjelenésétől, így kérdéses, mi váltja ki ezeket. Egy új harmonikus osztályt feltételezünk, ahol az */l/* képes kiváltani az elülső alternánst, ám átlátszó lehet hátsó tövek után.

Miért alkalmatlan hasonló eredmények megállapítására a korpusz? (1)–(3)-at beszélt nyelvi korpuszban mind vizsgálni is lehetne, viszont a vizsgált szavak közül a gyakoribbak előfordulása is marginális a BEA-ban. Az írott nyelvi korpuszok (MNSZ2, Szószablya) ellenben triviálisan nem képesek intonáció alapján megerősíteni a szótagszerkezetet (1.), sem egy betoldott magánhangzó jelenlétét és az ő rá való kondicionáltságát vizsgálni (2–3.), és ebből fonológiai következtetéseket levonni.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alaphól finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Például egyik korpusz sem tartalmazza a *Strobl*nek nem-hátsó toldalékkal ellátott alakjait, noha kísérletünkben az alakok több mint fele ilyen volt; vagy az *Ybl*nek *-hOz*-zal és *-On*-nal ellátott alakjait. Emiatt kénytelen a kutató olyan környezeteket előállítani, amelyben ki tud kényszeríteni a korpuszban ritkán vagy egyáltalán nem előforduló alakokat. Ehhez van szükség olyan célmondatokra, mint:

Strobl: Vajon a kopaszsága miatt volt mindig sapka ____?

Hivatkozások

- Blaskovics, Á. & Ittész, A. (2022, megjelenés alatt). Ybl a Google-ön. A szillabikus *l* és a magyar magánhangzó-harmónia esete. In *Beszédtudomány 2022*.
- Gósy, M., Gyarmathy, D., Horváth, V., Grácsi, T., Beke, A., Neuberger, T., & Nikléczy, P. (2012). BEA. In *Beszéd, adatbázis, kutatások*, 9–24.
- Németh, L., Rung, A., Szakadát, I., Halácsy, P., Kornai, A., & Trón, V. (2003). A Szószablya projekt www.szoszablya.hu. In *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia 1.*, 298.
- Oravecz, Cs., Váradi, T., & Sass, B. (2014). The Hungarian Gigaword Corpus. In *Proceedings of the ninth international conference on language resources and evaluation (LREC-2014)*, 1719–1723.
- Rebrus, P. & Törkenczy, M. (2019). Magyar harmónia: a dolgok állása. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XXXI, 233–333.
- Siptár, P. & Törkenczy, M. (2000). *The Phonology of Hungarian*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Színnevek mint a poétikusság fokmérői?

Kutatásom egyfajta közelítési kísérlet a lírai szövegekhez. Arra keresem a választ, hogy a poétikusság megragadható lehet-e egy olyan sajátos jelenségen keresztül, mint a színhasználat.

Számtalan külföldi és hazai tanulmány foglalkozik bizonyos szempontok mentén a színnevek szerepével különböző irodalmi szövegekben (pl.: Füst Milán műveivel kapcsolatban: Büky 1979, Boda– Porkoláb– Máté 2020; francia irodalomból: Curta 2004).

Vizsgálatomban az MNSZ2 szövegkorpusz és az ELTE DH verskorpusz adatait hasonlítom össze, így egy általános képet tudok kirajzolni a köznapi nyelvhasználat és a lírai szövegek színneveiről. Az elemzésbe bevontam emellett Földvári Melinda színnév szótárát (www.szinszotar.hu), amely segítséget nyújtott a korpuszokból történő adatszerzésben, hiszen a színnév egyik korpuszban sem annotált kategória. Kutatásom kitér az alapszínnevek melletti egyéb, különleges és egyedi színhasználatokra, a színnevek prototipikus használatára az adott szövegtípusokban, valamint a legtöbbször előforduló színnevek szemantikai elemzésére.

Hivatkozások

- Boda István Károly – Porkoláb Judit – Máté Éva 2020. Színasszociáció és színszimbolika Füst Milán költészetében. In: Fóris Ágota– Bölcskei Andrea– M. Pintér Tibor– Szoták Szilvia– Tamás Dóra Mária (szerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. I. Terminológia, lexikográfia, fordítás*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Büky László 1979. A színnevek használata Füst Milán költői nyelvében. *Magyar Nyelvőr*: 38–50.
- Florin, Curta 2004. Colour perception, dyestuffs, and colour terms in twelfth-century french literature. *Medium Ævum* 73/1: 43–65.
- Földvári Melinda 2009. A magyar nyelv színnevei és színjelentéseik. www.szinszotar.hu. In: Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.), *Ikonikus fordulat a kultúrában*. Budapest–Eger: Magyar Szemiotikai Társaság – Líceum Kiadó, 383–391.

Maszkulinitások szöveges és képi megalkotása egy tematikus magazinban

A meleg maszkulinitások kiemelt jelentőségűek a szociolingvisztikának a nyelv, nem és szexualitás összefüggéseit vizsgáló területén, mivel a férfiség diskurzusai akkor válnak a leginkább felismerhetővé, ha olyan nemi vagy szexuális kisebbségek képezik a kutatás tárgyát, amelyek nem felelnek meg a heteronormativitásnak (Cameron 2005). Jelen kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen férfiképeket alkot meg szövegeken és képeken keresztül a Humen, amely az egyetlen olyan hazai lap, ami LMBTQ magazinként jeleníti meg magát. Hazai kutatások (Molnár 2013, Bodó–Szabó–Turai 2019) foglalkoztak már maszkulinitások konstrukcióival, olyan vizsgálat azonban, amely LMBTQ magazint elemzett volna ebből a szempontból, még nem született. Ezt az űrt azért fontos betölteni, mivel egy ilyen kutatás rávilágíthat arra, hogy a magyarországi LMBTQ kisebbség életében fontos szerepet játszik egy magazin, amelynek a célja nem csak a szórakoztatás, hanem a társadalmi szerepvállalás is. Utóbbi magában foglalja a párbeszéd kezdeményezését a nemi és szexuális kisebbségek, és a társadalom egésze között, valamint minták nyújtását olyan meleg férfiak számára, akik még küzdenek saját maguk elfogadásával. A kutatás vizsgálati anyagát a Humen 2019. évi évfolyama képezi. A vizsgálat komplex módszertannal tesz kísérletet a kutatási kérdés megválaszolására. Ez jelent egyrészt korpuszalapú, kvantitatív, másrészt kvalitatív elemzéseket. Utóbbi pedig nemcsak a szövegekre, de a vizuális elemekre is kiterjed. A vegyes módszertan alkalmazása magazinok elemzéséhez különösen jól illeszkedik, mivel ezek nagy szöveg- és képmennyiséget is tartalmaznak. Ezen kívül az elsődleges elemzések elkészülte után készítettem egy interjút Erdei Zsolttal, a Humen lap igazgatójával. A kutatás mellett érvel, hogy a Humen különböző férfiképeket alkot meg, amelyek komplex viszonyban állnak egymással, és ezáltal kívánja a magazin megjeleníteni a sokszínűséget, és azonosulási mintákat nyújtani a meleg férfiak számára.

Összefoglalásképpen, ez a kutatás azért, hogy megvizsgálja a magazin férfiképeit, rávilágít arra, hogy a populáris kultúra termékei kísérletet tesznek arra, hogy aktív szerepet játszanak egy kisebbség életében, és a társadalmi elfogadásában.

Hivatkozások

- Bodó Csanád–Szabó Gergely–Turai Katalin Ráhel 2019. Voices of masculinity: Men's talk in Hungarian university dormitories. *Discourse and Society* 30/4: 339–358.
- Cameron, Deborah 2005. Language, Gender and Sexuality: Current Issues and New Directions. *Applied Linguistics* 26/4: 482–502.
- Molnár Csilla 2013. A férfi és a HVG. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat* 3/1: 82–94.

„Te rajtad lesz a’ Felelet terhe” – Karakterológiai
azonosságok és különbségek Lessing *Emilia Galotti* és
Schiller *Kabale und Liebe* című drámájának intrikusai között

Lessing 1772 januárjában fejezi be a drámáját, amelynek ősbemutatójára március 13-án kerül sor Braunschweigben.[1] A darabot előadják a négy évvel később megalakuló pozsonyi német színházban is.[2] Az 1778–79-ben Nagyszebenben napvilágot látó Theatralisches Wochenblatt az első lapszámok egyikében ajánlja fordításra Schröder *Hamlet*-átdolgozása és Goethe *Clavigója* mellett.[3] A darab első hozzáférhető fordítása az 1794-es Kazinczy-féle változat, amelyet már az első kiadás alkalmával igen nagyra értékelt a szakkritika. Kerényi Ferenc szerint a fordítás régi terve lehetett Kazinczynak, hiszen már a Külföldi Játzószín 1790-es tervében is szerepelt a német dráma kiadása.[4] Hasonló intenzitással kelti fel a fordítói mozgalom figyelmét Friedrich Schiller *Kabale und Liebe* című műve, s a magyarra ültetést követően egészen a cenzori fordulatig mindkét darab gyakran szerepel a hazai német és magyar színpadokon.[5]

A darabok népszerűségének oka nyilván kereshető a társadalmi problémafelvetésben, amely egyik esetben sem didaktikusan, hanem az egyén sajátos sorstörténetén keresztül mutatkozik meg. Bár valamennyi szereplő az udvar kötelékében él, mind az *Emilia Galotti*, mind pedig a *Kabale und Liebe* ábrázolt családképe a polgári ideákhoz köthető.

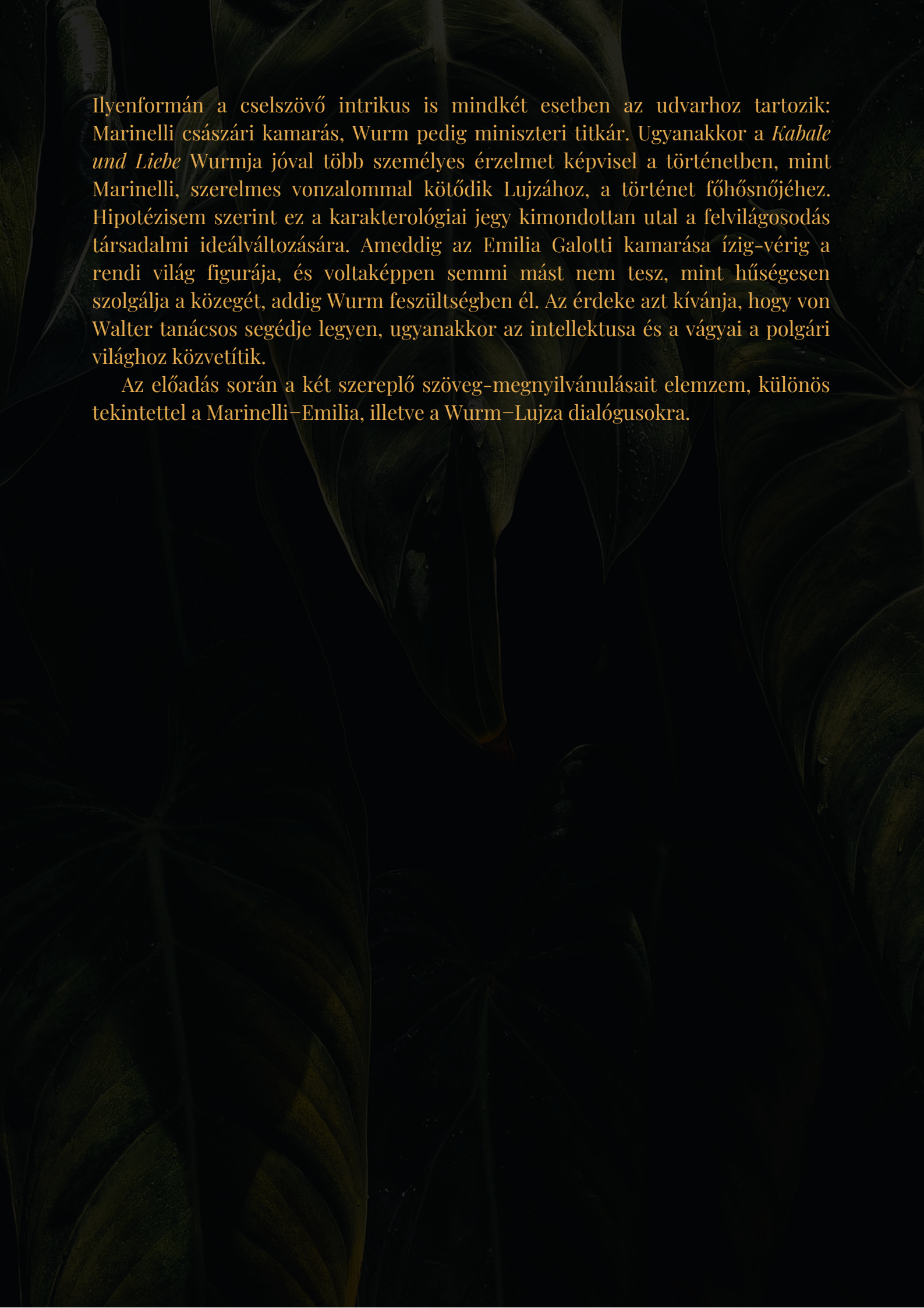
[1] Fenyő Ervin, „Kötet végi jegyzetek, kiegészítések” in Lessing, Gotthold, Ephraim, *Drámák* (Budapest: Geopen Könyvkiadó, 2010), 724–782, 740.

[2] Czibula Katalin, „Zum Theaterwesen in Preßburg im 18. Jahrhundert – Programm und Beginn der Theaterkritik” in Czibula Katalin, *Theater und Öffentlichkeit – Beiträge zur ungarischen Theaterkultur des 18. und 19. Jahrhunderts* (Budapest: Portea Kulturverein, 2016), 38–51, 43.

[3] Czibula Katalin, „Megjegyzések Kazinczy Emília Galotti-fordításához – Ami a kritikai kiadásból kimaradt” in „Ragyogni és munkálni” – *Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. Debreczeni Attila és Gönczy Monika (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010), 80–88, 82.

[4] Kerényi Ferenc, „Kazinczy Ferenc és Bajza József (Az Emilia Galotti kiadástörténetéből).”, *Irodalomtörténet*, 63, 13 (1981): 787–792, 788.

[5] Kerényi Ferenc, *A régi magyar színpadon 1790–1849* (Budapest: Magvető Kiadó, 1981), 29–31.)

Ilyenformán a cselszövő intrikus is mindkét esetben az udvarhoz tartozik: Marinelli császári kamarás, Wurm pedig miniszteri titkár. Ugyanakkor a *Kabale und Liebe* Wurmja jóval több személyes érzelmet képvisel a történetben, mint Marinelli, szerelmes vonzalommal kötődik Lujzához, a történet főhősnőjéhez. Hipotézisem szerint ez a karakterológiai jegy kimondottan utal a felvilágosodás társadalmi ideálváltozására. Ameddig az Emilia Galotti kamarása ízig-vérig a rendi világ figurája, és voltaképpen semmi más nem tesz, mint hűségesen szolgálja a közegét, addig Wurm feszültségben él. Az érdeke azt kívánja, hogy von Walter tanácsos segédje legyen, ugyanakkor az intellektusa és a vágyai a polgári világhoz közvetítik.

Az előadás során a két szereplő szöveg-megnyilvánulásait elemzem, különös tekintettel a Marinelli–Emilia, illetve a Wurm–Lujza dialógusokra.

Anakronisztikus emlékezetkonceptiók Hugo von Hofmannsthal háborús publicisztikájában*

Hugo von Hofmannsthal első világháborús publicisztikájában a soknemzetiségű, nagyhatalmi státuszában megkérdőjelezett Osztrák-Magyar Monarchia egy legitimációs stratégiáját dolgozta ki, amely öröklött történelmi szerepet konstruál a Habsburg Birodalom számára. A legkifinomultabban a *Die österreichische Idee* és a *Grillparzers politisches Vermächtnis* című szövegekben megjelenő kultúramodell, amelyet Hofmannsthal a Monarchia heterogén társadalmi adottságaiból vezet le, a szerző argumentációja szerint kiterjesztendő a háború után újjáépülő egész Európára. Minthogy a Habsburg Birodalom történeti szerepének jelentősége abban áll, hogy a különböző nemzetiségeket volt képes egy birodalmi struktúrán belül tartani és egy közös értékrenddel egységbe fogni, Hofmannsthal a Monarchiát a nemzetiségi kérdésben a legtöbb tapasztalattal rendelkező államalakulatként kívánja nagyhatalmi státuszában megerősíteni. Előadásomban végigkísérem a szerző kultúramodelljének alakulását az 1914–1918 között keletkezett sajtószövegeiben, valamint arra keresem a választ, milyen eszközökkel kapcsolta össze a háború napi eseményeit és fordulópontjait a birodalom legitimációját kínáló modellel. Az előadás során a szerző két következetesen alkalmazott stratégiája kerül bemutatásra: egyrészt a háborús jelen, az adott szöveg(ek) megjelenése előtti napok eseményeinek kollektív emlékezetté emelése, másrészt a történelmi párhuzamok állítása, anakronisztikus, a jelen és a múlt történelmi eszköztárát egyaránt felhasználó narrációval. Továbbá megvizsgálom a sajtószövegek felkínált olvasói pozícióit, illetve a Monarchia azon társadalmi rétegeit, akik nem tartoznak a megszólítottak köréhez. Ezek alapján láthatóvá válik, hogy a szerző elsődlegesen egy, az össznémet hagyománytól független osztrák identitás megalapozását kísérli meg a sajtószövegekben. Előadásom során Hofmannsthal történelem- és politikafogalmát a konzervativizmus elmélete, illetve Carl Schmitt „a politikai” fogalma segítségével magyarázom.

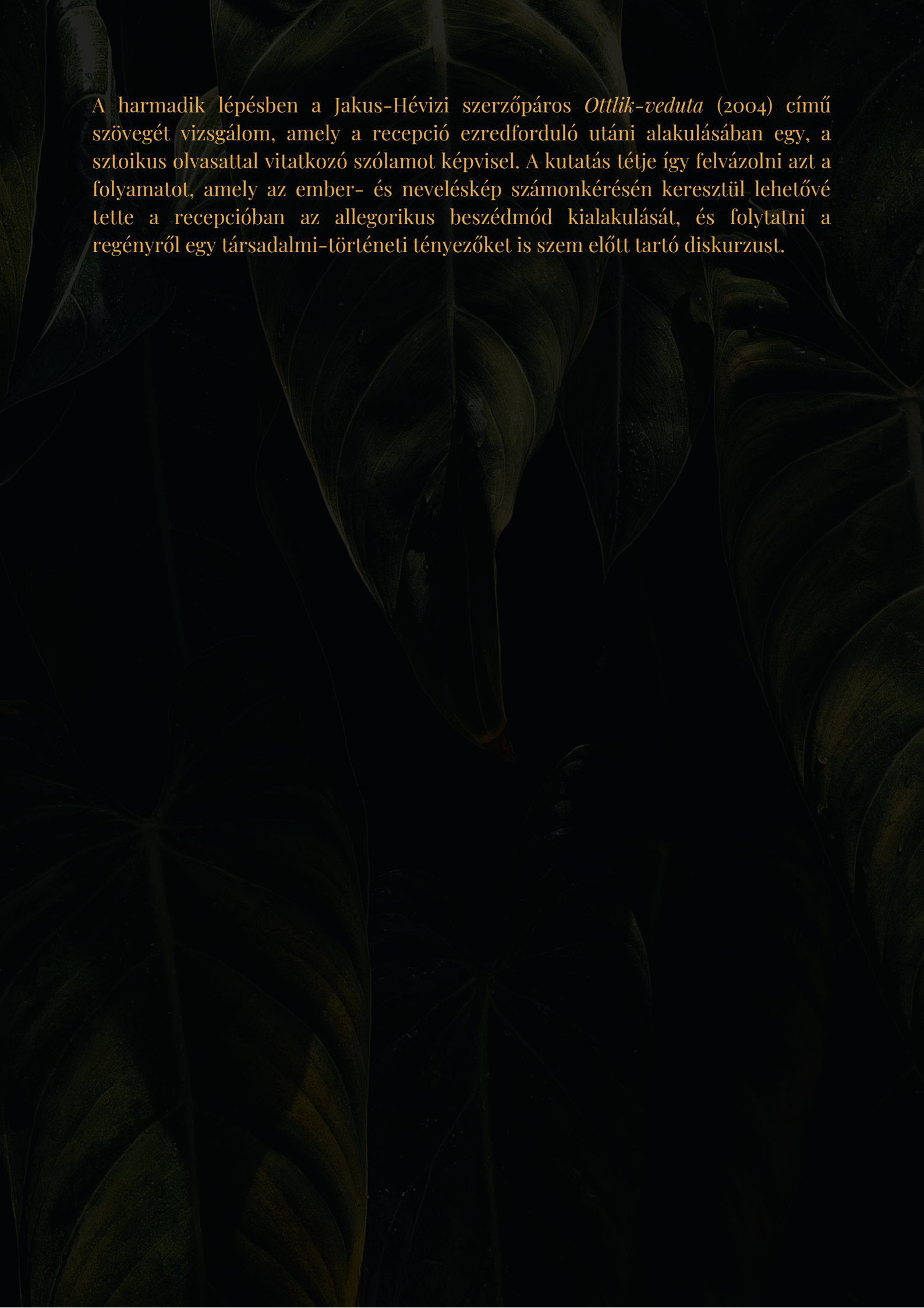
*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Beszélni a hallgatásról – Az ember- és neveléskép
alakváltozatai Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének
receptiójában*

Ottlik Géza *Iskola a határon* (1959) című művének széles körű irodalmi receptióját korábban kevésbé vizsgálták az ember-, nevelés- és hatalom koncepciói felől. Előadásomban felvázolom a '60-as, a '80-as és a 2000-es évek kritikáiban és tanulmányaiban megjelenő neveléskép politikai elköteleződéseit, majd bemutatom az *Iskola*-receptió történeti-társadalmi kontextusában lezajló folyamatokat a kezdeti vitáktól az allegorikus olvasat dominanciáján keresztül a Jakus-Hévízi szerzőpáros dekonstruktív törekvéséig. A szövegek állásfoglalásainak a van dijki kritikai diskurzuselemzés eszközeivel történő vizsgálata így Sári B. László *A hatyú és a görény* (2006) című kötetében Szolláth Dávid 2002-es esszéje kapcsán is szorgalmazott nézőpontját érvényesíti. Ez a megközelítés így a „többszörös történeti kontextust” (Sári B. 72.) figyelembe vevő, az *Iskola a határon* körüli beszédmód kultikusságát lebontó törekvések sorába illeszkedik.

Az előadás célja történeti kontextusba helyezni annak a meggyőződésnek a megszilárdulását a receptióban, amely a regényt a „belső szabadságra” nevelés példázataként olvassa, és amely a (politikai értelemben is értett) hallgatás dimenzióiban ragadja meg a szöveg létrejöttének tétjét. Az 1960-ban az *Élet és Irodalom* hasábjain zajlott „hátranézés-vita” Kéry László és Hermann István között az első komoly vita a regényről, amelyben többek között neveléselméleti kérdések is kikristályosodnak az egymással ütköztetett nézőpontokban. Az 1960-as év vitáját követően az 1980-as évek szövegeit vizsgálva Szegedy-Maszák Mihály és Balassa Péter az allegorikus olvasat megszilárdulását elősegítő érveléseinek ember- és nevelésképét értelmezem, a megszólalás lehetőségeit a megváltozott társadalmi kontextussal is összevetve.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

A harmadik lépésben a Jakus-Hévízi szerzőpáros *Ottlik-veduta* (2004) című szövegét vizsgálom, amely a recepció ezredforduló utáni alakulásában egy, a sztoikus olvasattal vitatkozó szólamot képvisel. A kutatás tétje így felvázolni azt a folyamatot, amely az ember- és neveléskép számonkérésén keresztül lehetővé tette a recepcióban az allegorikus beszédmód kialakulását, és folytatni a regényről egy társadalmi-történeti tényezőket is szem előtt tartó diskurzust.

Coming out vagy magas irodalom? – Domináns diskurzusok kortárs irodalmi szövegek recepciójában*

„[T]alán éppen ez a lényeg: az irodalommal kapcsolatos kérdések mindegyike politikai kérdésként is újrafogalmazható, hogy az irodalmi szövegek heterogén módon ugyan, de gyakorlatilag minden esetben érintkeznek a politikai mezőként definiálható, saját létfeltételeiket biztosító körülményekkel, legyen szó az alkotás folyamatáról, a könyvkiadásról, a terjesztésről, a befogadásról vagy éppen a kritikai értékelésről.”[1] A kritikai kultúrakutatás alapvető állítása: az esztétikai minőség megítélése társadalmi folyamatok függvénye. Előadásomban a kritikai kultúrakutatás megfigyeléseit segítségül hívva három kortárs irodalmi mű – Kiss Tibor Noé *Inkognitó*, Rakovszky Zsuzsa *Vs* és Nádasdy Ádám *A szakállas Neptun* – recepcióját vizsgálom. Ezekben a művekben a nemi identitás meghatározó szövegszervező erőként működik. A recepció diskurzusainak megközelítésekor ezért arra helyezem a hangsúlyt, hogy a különböző recenziókban és kritikákban milyen szubjektumkonstrukciók képződnek meg. Emellett a vizsgálandó írásokból kibontakozó irodalomkonceptiókat is értelmezem. Az említett két szempont összevetéséből kiderülhet, hogy a recepció diskurzusai miért és hogyan pozicionálják az adott irodalmi műveket.

Saját álláspontom kontextualizálásához Horváth Györgyi *Utazó elméletek*[2] című kismonográfiájából indulok ki, amelynek fő kérdése az, hogy az úgynevezett „angolszász politizáló elméletek” miért és hogyan depolitizálódnak a hazai befogadás során; a vizsgált szövegek recepciójának diskurzusaira ugyanis jellemző a depolitizáló attitűd.

[1] Sári B. László, *A kritikai elköteleződésről. Kritikai ideálok*, Kalligram 17/3, 62–65, 64.

[2] Horváth Györgyi, *Utazó elméletek. Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban*, Budapest, Balassi, 2014.

*A Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Az irodalomkoncepciók feltérképezéséhez éppen ezért elengedhetetlennek tartom történeti perspektívába helyezni azt, hogy a Horváth által politizáló elméleteknek nevezett diszciplínák (főleg a gender studies és a kritikai kultúrakutatás) milyen fogadtatásban részesültek Magyarországon. A nemileg indexált szubjektumkonstrukciók megképződését pedig Judith Butler performativitás-elmélete alapján helyezem kontextusba.

Az előadás célja rávilágítani a recepció domináns diskurzusainak sajátosságaira. Abból az elméleti perspektívából, amelyet előadásom során alkalmazok, ezek a beszédmódok problematikusnak tűnnek, hiszen az irodalmi szövegekben megszólaltatott szubjektumok egzisztenciája a recepcióban gyakran apolitikus kérdésekre redukálódik. Visszatérő probléma a műfaji besorolás, a reprezentáció kérdése, és a „nem vagyok érintett, mégis fontos olvasni” problémakör. Előadásomban amellet fogok érvelni, hogy ezek a jelenségek az említett szövegek esetében érzékenyebb és társadalmi szempontból is reflektáltabb megközelítéseket érdemelnének.

A Bennszülött idegen – avagy ki az úr a házban? – Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* és *Valami népi* c. köteteinek irodalmi szociográfiai szempontú közelítése, a szerző lehetséges pozíciója az elbeszélte térben

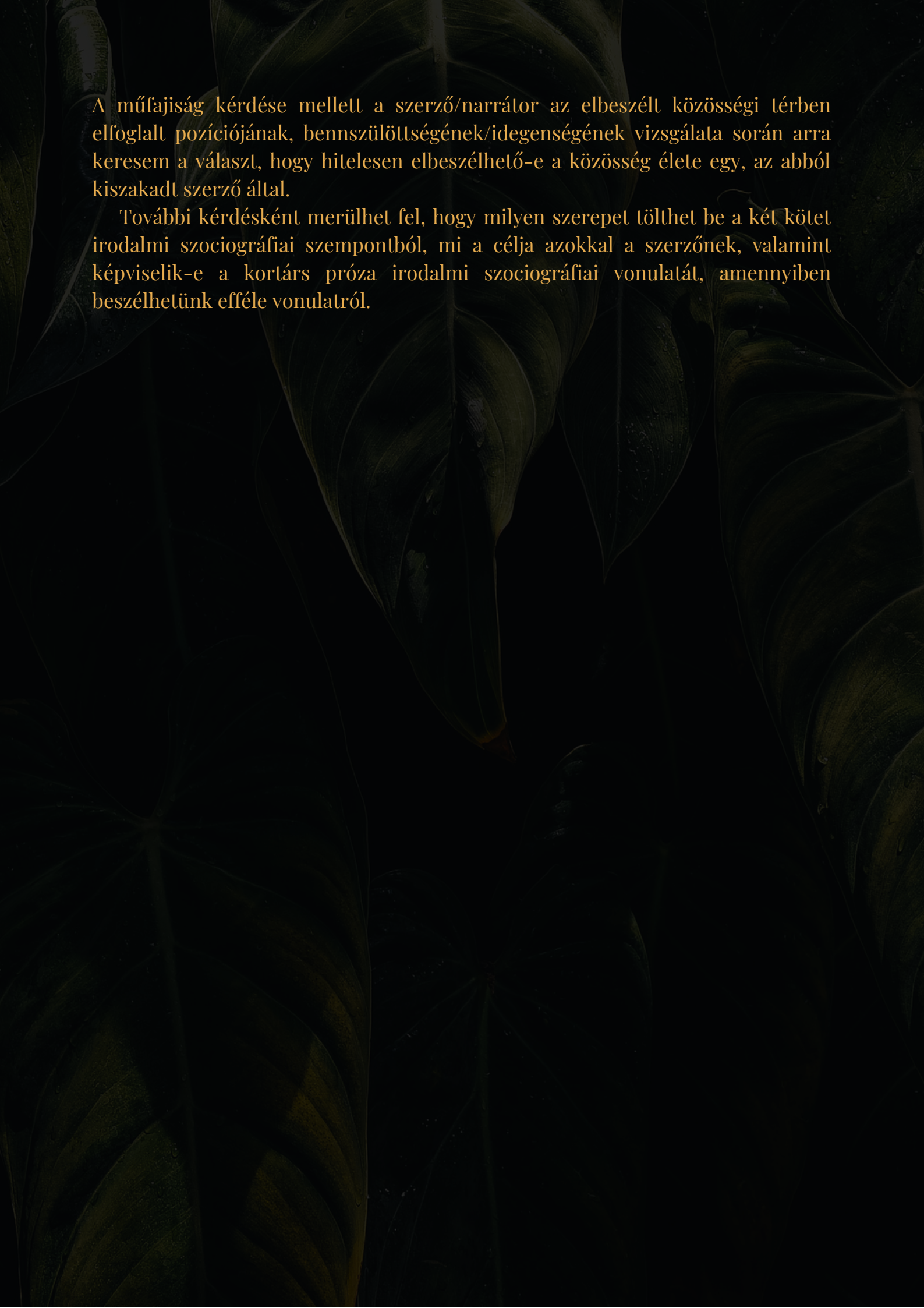
Előadásom fókuszában Grecsó Krisztián két, keletkezésük idejét tekintve egymástól távol eső prózakötete, a *Pletykaanyu* (2001, 2006) és a 2022-ben megjelent *Valami népi* áll. Közös vonásuk, hogy mindkettő az irodalmi szociográfia műfaji sajátosságait hordozza, még ha ez a műfaji besorolás nem is mindig volt kedvére a szerzőnek, és már amennyiben műfajként beszélhetünk az irodalmi szociográfiáról.

Az előadás során a két kötetet az irodalmi szociográfia műfaja körül kialakult diskurzus, valamint a szerző – mint a novellákban elbeszélte társadalmi tér, jelesen a falu közösségének egykori tagja – bennszülöttségét/idegenségét kívánom bemutatni Jacques Derrida *vendégszeretetgyűlölet*[1] értelmezését segítségül hívva.

Előadásomban egyrészt arra keresem a választ, hogy a vizsgált kötetekben – az irodalmi szociográfia mint műfaj hibrid voltát figyelembe véve – a szépirodalom vendége a szociológia tudománynak, vagy épp fordítva, illetve vendégként hogyan, milyen feltételekkel, házigazdai elvárásokkal fogadja egyik a másikat.

A műfaji kérdések között arra szeretnék rámutatni, hogy a vizsgált két kötetben mily módon jelenik meg az irodalmi szociográfia prózapoétikai eszköztára, valamint, hogy ez az eszköztár milyen mértékben különbözik el a mikszáthi-móriczi tradíciókban ismertektől. Érdekes megfigyelni, hogy változott-e, és ha igen, hogyan a szerző irodalmi szociográfiai eszközhasználata az eltelt majd húsz év alatt; tekintettel a tér, idő, társadalmi közeg változásaira, és a nyelvezetre.

[1] Jacques Derrida, *Ki az Anya*, Pécs, Jelenkor Kiadó, 1997, 59–91.

A műfajiság kérdése mellett a szerző/narrátor az elbeszelt közösségi térben elfoglalt pozíciójának, bennszülöttségének/idegenségének vizsgálata során arra keresem a választ, hogy hitelesen elbeszélhető-e a közösség élete egy, az abból kiszakadt szerző által.

További kérdésként merülhet fel, hogy milyen szerepet tölthet be a két kötet irodalmi szociográfiai szempontból, mi a célja azokkal a szerzőnek, valamint képviselik-e a kortárs próza irodalmi szociográfiai vonulatát, amennyiben beszélhetünk efféle vonulatról.

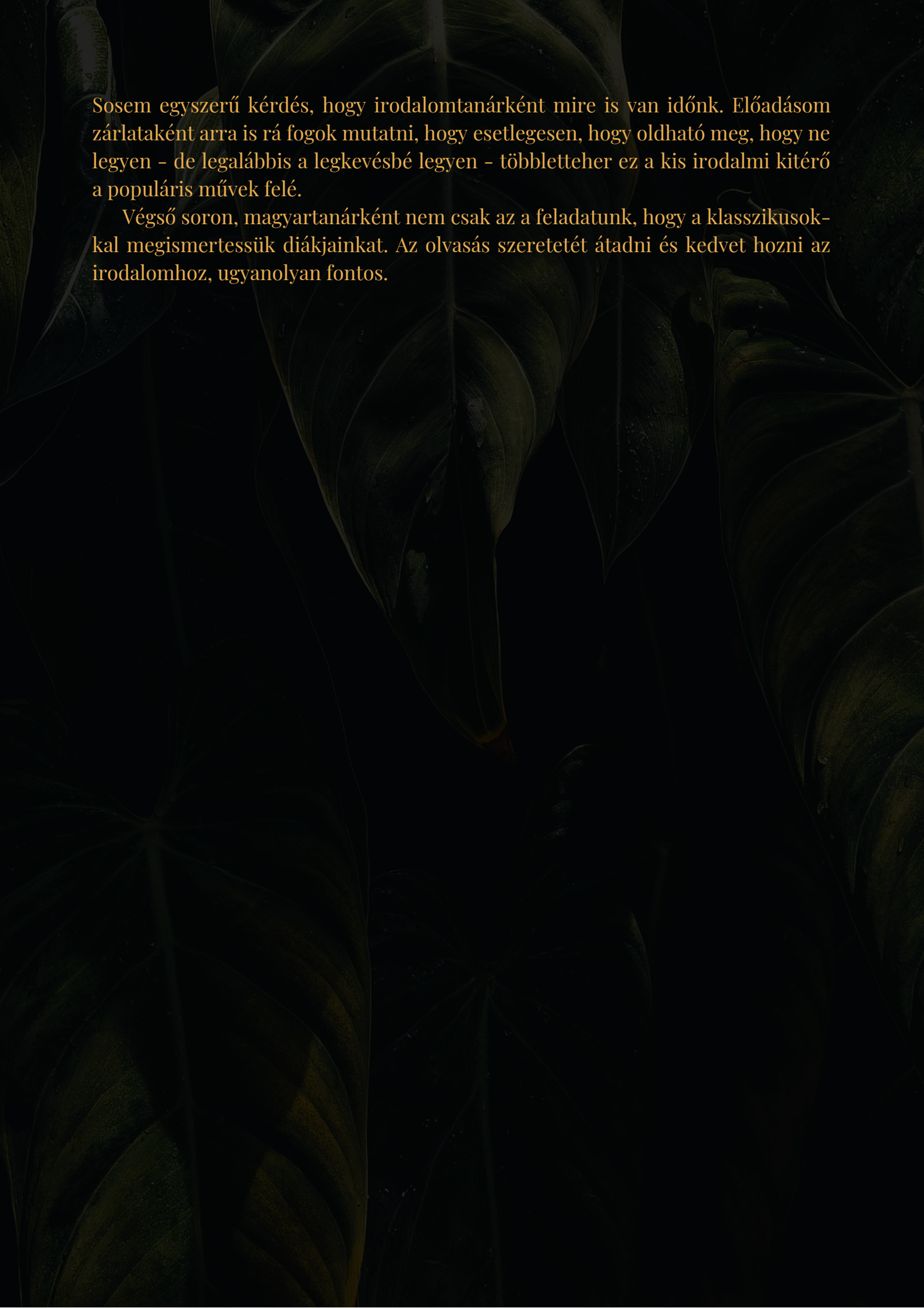
Óda egy zsánerregényhez – Populáris irodalmi kitérők a romantika irodalmának tanításához

A magyarországi irodalomoktatási diskurzusban rendszeresen előkerülő kérdés, hogy miért is tanítunk bizonyos műveket. A kerettanterv természetesen kijelöli a kötelezően tanítandó szövegeket, sőt arra is tesz javaslatot, hogy esetleg mely művekkel lehet ezt még kiegészíteni. Nem nagy titok azonban, hogy sok esetben e művek összesége sem tárgyalható a kerettanterv által kijelölt időmennyiség alatt. És akkor arról szó sem esett, hogy a kerettantervben nem említett műveknek van-e helye az oktatásban. Holott van.

Egy 2014-ben az Új Pedagógia Szemlében *A netgeneráció olvasási attitűdje* címen publikált kutatásban Dr. Gombos Péter, Hevérté Kanyó Andrea és Kiss Gábor összegezték eredményeiket, ahol arra is kétértnek, hogy az olvasó fiatalok, mit is olvasnak szívesen. Eredményeik szerint igen előkelő helyen szerepelnek a különböző populáris irodalmi műfajok. Az irodalomtanárok között már igen régóta zajló beszélgetés folyik arról, hogy érdemes-e bevonni a „ponyva-irodalmat” az irodalomoktatásba. Erről Arató László is több ízben ír, többek között *Védőbeszéd a ponyvairodalom mellett* című 2016-ban megjelent szövegében.

Azonban nem az ezen szövegek által is elmondott információkat akarom ismételni, ezek pusztán elméleti keretét nyújtják annak a munkának, amiről beszélni fogok. Előadásomban egy konkrét tananyagrészt lehetséges kapcsolódási pontjait akarom ismertetni a zsánerirodalomhoz.

A kerettantervben *A romantika irodalma* címen szereplő részhez szeretnék kiegészítésekkel szolgálni. Ismertetni fogom azon populáris irodalmi műveket, melyek kapcsolódhatnak eme tananyagrészhöz, és talán érdemi beszélgetésekhez vezethetnek a tanórán. Netalán még inkább felkeltik diákjaink érdeklődését a klasszikus, romantikus művek iránt. Előadásom során módszertani javaslatokkal is szolgállok, hogy miként lenne lehetséges beemelni az általam ajánlott műveket az órák menetébe.

Sosem egyszerű kérdés, hogy irodalomtanárként mire is van időnk. Előadásom zárlataként arra is rá fogok mutatni, hogy esetlegesen, hogy oldható meg, hogy ne legyen – de legalábbis a legkevésbé legyen – többletteher ez a kis irodalmi kitérő a populáris művek felé.

Végső soron, magyartanárként nem csak az a feladatunk, hogy a klasszikusokkal megismertessük diákjainkat. Az olvasás szeretetét átadni és kedvet hozni az irodalomhoz, ugyanolyan fontos.

